1869. Twintigste Jaargang. N°. 52.

# DE HERAUT.

## EENE NEDERLANDSCHE STEM

VOOR

## ISRAELS KONING, HET HOOFD DER GEMEENTE.

Vrijdag, 24 December.

תאמנתי כי ארכר
Ps. CXVI: 10.

**Het geloof is uit het gehoor.**
Rom. X: 1.

De uitgave van dit Blad, onder Redactie van Dr. C. SCHWARTZ, geschiedt geregeld des Vrijdags van iedere week. Bijdragen, Brieven, enz., gelieve men franco te adresseren aan de Uitgevers H. DE HOOGH & C°.

Abonnementsprijs per kwartaal *f* **1,50**, franco per post *f* **1,65**. — De Prijs der Advertentiën is van 1—5 regels *f* 1,— elke regel meer 15 Centen. — Groote letters worden naar de plaatsruimte berekend.

### Het kistje en de kribbe.

De Heilige Geest heeft ons door den profeet Habakuk doen weten, dat de regtvaardige door het geloof zal leven, en dezelfde Geest heeft den apostel Paulus geleerd de Heilige Schrift te doorvorschen, om ons eene wolk van getuigen voor de kracht en heerlijkheid des geloofs te beschrijven. Eene heerlijke reeks van belijders en lijders wordt onzen bewonderenden harten aangeboden, en wij zegenen God, onzen God voor de heerlijke voorbeelden van moed en zelfverloochening, die wij mogen aanschouwen. De apostel begint met Abel, den eersten martelaar des geloofs in het beloofde zaad; naast hem staat de man, die met God wandelde en nooit den dood heeft gesmaakt, die geprofeteerd heeft, zeggende: »Zie de Heere komt met tienduizend Zijner heiligen." In het midden eener wereld, die in den booze ligt, getuigt Noach voor de waarheid Gods, berispt hij de ongeloovigen door zijne gehoorzaamheid, en wordt een erfgenaam der geregtigheid, welke is door het geloof. Daarna volgen de vaders van Israël, aan wie de belofte is gegeven, dat in hen en in hun zaad de geslachten der aarde gezegend zullen worden; maar zij zelven waren gedurende hun geheele leven pelgrims en vreemdelingen, en zagen uit naar eene stad, wier bouwmeester God zelf is. Onder hen bekleedt ook Sara eene plaats, ofschoon zij zwak in het geloof was, opdat men zien moge, dat zelfs zwak geloof waarachtig geloof is, en dat alleen door het geloof mannen en vrouwen Gode kunnen behagen. Jozef werd uit zijns vaders huis gestolen toen hij nog zeer jong was; maar hij volhardde in het geloof aan den God van Israël, en hij werd getrouw bevonden zelfs tot aan den dood; want toen hij stierf maakte hij melding van het vertrek der kinderen Israëls, gaf bevel met betrekking tot zijne beenderen, en eischte een eed van zijne broeders, dat wanneer God hen bezocht zou hebben, zij zijne beenderen niet in Egyptischen grond zouden doen rusten.

Met hem sluit dit eerste tijdperk der helden des geloofs. Wij worden nu tot Mozes gebragt, die eene even hooge plaats als Abraham, de vader der geloovigen, bekleedt. Wanneer wij de zwarigheden en den arbeid, de beproeving en de vijanden die hij moest overwinnen, en de verlossing die hij tot stand bragt, in het oog houden, de zachtmoedigheid van zijn persoon en de vastheid van zijn onvermoeiden arbeid voor Gods eer, dan moet men wel bekennen, dat hij ons een wonderbaar blijk van de kracht en heerlijkheid des geloofs achtergelaten heeft.

De Apostel Paulus schijnt zoo veel waarde aan het getuigenis van Mozes gehecht te hebben, dat hij zijne hoorders eene schrede achterwaarts leidt, en ook het geloof der ouders beschrijft, waardoor het kind behouden werd. »Door het geloof," zegt hij, »werd Mozes, toen hij geboren werd, drie maanden lang van zijne ouders verborgen, overmits zij zagen, dat het kindeken schoon was; en zij vreesden het gebod des konings niet." (Hebreën 11: 23) Laat ons het oog vestigen op *de gevaren*, waaraan het kind blootgesteld was, de *middelen* die tot zijne verlossing werden gebezigd, en de *gelukkige uitkomst* die daardoor verkregen werd.

Wanneer God iemand tot een bijzonder werk verkiest, dan geeft Hij gewoonlijk bijzondere blijken daarvan kort vóór of na de geboorte. Behoef ik u te herinneren wat Hij deed vóórdat Simson, Samuël en Johannes de Dooper geboren werden? God openbaarde Zijne bedoelingen aan de ouders, en zij handelden daarnaar met hunne kinderen. Het is voorzeker een groot voorregt het kind te zijn van een vromen vader en eene godzalige moeder; want ofschoon het geloof niet overgeplant en als eene nalatenschap aan kinderen gegeven worden kan, is het evenwel waar, dat hun voorbeeld en het onderwijs dat zij geven, en vooral de gebeden, die zij met en voor hunne kinderen opzenden, een groote zegen zijn. Alzoo was het ook met den zoon van Amram en Jochebed, die door het geloof zijner ouders gered werd.

Om hun geloof volkomen te verstaan, is het noodzakelijk zich de toestanden te herinneren, onder welke hij geboren werd. Heerlijke beloften waren aan Abraham gegeven geworden, daar het gansche land Kanaän hem tot eene blijvende bezitting gegeven werd en God verklaarde dat Hij zijn God zou zijn (Gen. XVII: 8). Die beloften werden aan Izaäk herhaald en wederom aan Jakob (Gen. XX: 1, 4 en XXVIII: 13, 14), maar vooralsnog zuchtte het volk onder zware verdrukking. Jozef had wel is waar het land groote diensten bewezen, doch deze waren reeds lang vergeten, ja in plaats van hen wel te doen, werd het volk grootelijks gekweld, en nergens werd eene stem van troost, of eene schaduw van verlossing gezien. Had God dan Zijne beloftenissen vergeten en opgehouden getrouw te zijn? Zeer zeker niet. God verkiest Zijne eigene middelen en bepaalt Zijnen tijd. Abraham moest 25 jaren wachten vóórdat de beloofde zoon geboren werd, Jozef was vele jaren in eene gevangenis opgesloten en Mozes zelf moest veertig jaren in de woestijn vertoeven, vóór dat hij geroepen werd zijne broederen te verlossen uit de magt des verdrukkers. Wij allen moeten leeren onze gedachten en wegen te vergeten, om gansch en al ons over te geven aan des Heeren leiding. Maar niets wordt meer geëischt en niets meer zeldzaam gehoord dan wachten op den Heer.

De hand van Egypte lag zwaar op Israël, en koning en volk maakten hun leven bitter met handenarbeid. En wie zou nu in deze arme metselaars de nakomelingen der patriarchen, of wel in deze slaven de erfgenamen der belofte Gods herkend hebben? Daarom, laat ons niet naar den schijn oordeelen; want de heerlijkste dingen Gods worden in aarden vaten bewaard, en God verkiest het zwakke en dwaze om het sterke en wijze der wereld te beschamen. Daarom moeten wij voor ons zelven trachten ook den schijn van het kwade te vermijden; maar van de andere zijde anderen niet wantrouwen, omdat de schijn tegen hen is. Kwam niet Gods eenige Zoon op deze aarde in de gestalte van een dienstknecht, en werd Hij niet onder de misdadigers gerekend, ofschoon Hij geene zonde had begaan, en er zonde noch schuld gevonden werd in 't geen Hij zeide en deed. Faraö werd hoe langer hoe meer met woede vervuld, en vergenoegde zich niet meer met de twee Israëlietische vroedvrouwen te gebieden de Israëlietische knaapjes te dooden, maar gebood zijn gansche volk, om dat gruwelijk bevel ten uitvoer te brengen, en veranderde dus de geheele natie in een volk van moordenaars. Overal raasde de ontzettende vervolging, en 's vaders sterke arm en moeders teedere schoot konden het onschuldig kind niet langer verdedigen, wiens eenige zonde was, dat het een afstammeling was der vaderen, wier God Jehovah wilde zijn.

Faraö's middelen waren goed gekozen. De vervolging duurde voort zonder mededoogen en zonder stilstand. De koning van Egypte geloofde zeker te zullen triomfeeren, en toch mislukte het hem; en waarom? Omdat hij er één vergat, en die ééne is gelijk aan duizend, ja aan tienduizend, en Hij keert de weegschaal tegen hen. Toen Herodes later zijne moorddadige hand tegen den Koning der Joden uitstrekte, door al die kinderen van Bethlehem te vermoorden, geloofde ook Hij zeker te zijn van de uitkomst, doch Hij, die in de hemelen zit bespotte hem. Toen de Farizeën Pilatus noodzaakten Jezus van Nazareth aan het kruis te nagelen en zijn zegel te hechten aan den steen, die op het graf lag, twijfelden zij niet aan de uitkomst; maar Hij die in den hemel zit bespotte hen; en zoo was het steeds met allen, die den Heer durfden tegenstaan.

In Egypte ging alles den gewonen gang. Zij huwden en gaven ten huwelijk, en noch Egyptenaren noch Israëlieten wisten van de geboorte van het kindeken in het huis van Amram. Mozes spreekt slechts van de *moeder*, doch Paulus van de *ouders* (Hebr. 11: 23) en hoogst waarschijnlijk waren de ouders, — en het is voorzeker een groote zegen wanneer ouders in den geloove vereenigd zijn, — te zamen bezig om voor God te overwegen wat voor hun kindeke behoorde te geschieden. Jochebed zag het kind aan en ziet het was schoon, en Stefanus zegt van hem: »schoon tot God (Handel. 7: 20 letterlijk vertaald in plaats van »uitnemend") 't geen niet slechts uitwendige, maar ook inwendige, bovennatuurlijke heerlijkheid aanduidt. Deze schoonheid versterkte zeer zeker het geloof der ouders, en Amram en Jochebed, die stellig de belofte van een *verlosser* kenden, en in deze belofte geloofden, vreesden niet den toorn des konings. Het is daarom niet onnatuurlijk, te onderstellen, dat daar de verwachtingen eens verlossers hunne harten bezielde, zij nu hoopten, zoo zij niet wezenlijk geloofden, toen zij dit schoone kind zagen, dat dit de geboren verlosser was van hun en zijn volk.

In de kracht van dat geloof verborgen zij het kind gedurende drie maanden, en maanden van zware beproeving waren het, daar zij gedurig moesten sidderen voor de veiligheid van hun kind. En toen het onmogelijk werd, het kindeke langer te verbergen, veranderden zij hun waken, en legden het in een kistje aan hetzelfde trouwe Vaderhart, waaraan het in het wiegje gelegen had. Gode zij dank, wij mogen ook onze kinderen aan Zijne getrouwe zorg aanbevelen, en al verandert hun wieg in een zerk, ook dan immers zijn zij in de hand van God. Hem leven zij en met Hem zullen zij opstaan, wanneer de dooden Zijne stem zullen hooren en leven.

Gaarne sprak ik nog over het verband tusschen geloof en middelen, in de wegen die God met Zijn volk houdt, doch tijd en plaats ontbreken; laat mij u nu slechts herinneren Psalm XXXIII: 10—12.

Gods heerlijkheid wordt gezien in den zoon van Jochebed, die in een kistje rust; God geopenbaard in het vleesch in den zoon van Maria, liggende in eene kribbe. Hier en daar is een klein begin, en hier en daar een wonderbaar wassen; hier en daar een volk in ellende gedompeld en niemand bij magte om te redden, dan de Verlosser door God zelven gezonden; hier en daar bloedige tirannen tot verderven bereid, en Gods waakzaam oog, dat hunne moorddadige doeleinden ter nederwerpt; maar dan ook dáár de kracht; Mozes de zelf uit het water getogene, en daar Jezus de Verlosser, die kwam om te zoeken en te zaligen wat verloren was. Hier eene wakende zuster, daar wachtende engelen, die de komst des Konings verkondigen en den lof van den Zone Davids zingen. Hun lofzang weêrklinkt in de hemelen en gaat uit in alle landen: »*Eere zij God in de hoogste hemelen, vrede op aarde, in de menschen een welbehagen!*"

Eere zij God! Laat dit voortaan het wachtwoord van ons geheele leven zijn. Wij prijzen Hem, die ons gekocht heeft tot een duren prijs met ligchaam en ziel, die de Zijne zijn. Wij prijzen Hem door het geloof, waarmede wij aan Hem ons vasthechten; door het geloof in Hem, de gehoorzaamheid aan Zijnen wil, de getrouwheid waarmede wij Hem volgen, het geduld waarmede wij Zijn kruis dragen, den moed waarmede wij wereld, vleesch, zonde en satan bestrijden; de zachtmoedigheid waarmede wij tegen Zijne en onze vijanden getuigen, de bereidwilligheid om de armen om Zijnentwil te helpen en de treurigen te troosten en den ernst om zondaren aan Zijne voeten te brengen. Eere zij Zijn naam in 'tgeen wij doen en dragen, in woorden en daden; want wat wij ook doen, wij doen het in Zijnen naam, dankende den Vader door Jezus Christus.

C. S.

### Evangelische opleidingschool in Toskane.

Onlangs ontving ik weder een brief uit Cisanello, bij Pisa, waarin mij verzocht werd, onderstaande circulaire ook in een Hollandsch blad te laten plaatsen; mogt zij luide spreken tot veler harten en beurzen. Wij vragen eerst uwe gebeden, dan uwe giften. Beiden zijn noodig, ook voor Italië, waar nog zoo veel valt te werken, niet enkel aan de jeugd, maar allereerst tot vorming van bekwame onderwijzers en onderwijzeressen, waaraan zoo groot gebrek is.

Het werk door Miss Carruthers ook thans aangevangen, is daarom zeer belangrijk en van het grootste nut. Maar ik laat haar zelve spreken.

»In mijne circulaire van Junij uitte ik de hoop, vóór het einde dezes jaars een aanvang te kunnen maken met de opleidingschool te Cisanello, bij Pisa; thans kan ik, met dankbaar opzien tot den Heer, vermelden, dat ik dit heb kunnen doen. Mijn eerste voornemen was, een schoollokaal te bouwen in den tuin mijner villa; daar ik echter hiertoe de noodige gelden niet bij elkander kon krijgen, gevoelde ik, toen de zomer bijna ten einde was, dat ik dit plan voor het oogenblik moest opgeven. Toch koste het mij tevens veel de opening eener goede opleidingschool, waaraan hier zoo groote behoefte bestaat, nog uit te stellen, waarom ik na rijp overleg, besloot, dat het beter was, ten minste met *een* tak van het werk te beginnen, dan in het geheel niets te doen. Daar ik van eene zeer geschikte hoofdonderwijzeres in het noorden van Italië had gehoord, nam ik het besluit, haar voor het eerste jaar te huren en voor haar en de school de noodige plaats in mijn eigen huis in te ruimen. Het voorportaal is derhalve ingerigt tot schoollokaal en een daaraan grenzend vertrek dient tot eet- en speelkamer voor de kinderen; want zij brengen allen hun eten mede en hebben een uur van uitspanning van 12 tot 1 ure. Eene gordijn scheidt deze kamer van den keukentrap, enz.

Deze regeling heeft natuurlijk vele bezwaren, maar behalve het sparen der kosten, heeft het toch dit voor, dat ik alles tot in de kleinste bijzonderheden kan gadeslaan, en volkomen bekend worden met de onderwijzeres. Wij hebben onze school geopend op den 18den October en hebben thans 23 kinderen, die geregeld komen; 12 hunner behooren tot de Evangelischen, 11 tot de Roomsch-Katholieken. Wij noemen onze school *de elementaire gemengde school*, om het vooroordeel te voorkomen, waarmede alles wordt aangezien wat *Protestantsch* is, en ik ben genoodzaakt geweest de school te openen onder den naam der onderwijzeres, daar de Italiaansche wet het *burgerregt* eischt, als *onmisbaar* tot verkrijging der noodzakelijke toestemming tot het openen eener publieke of eener bijzondere school in Italië. Als vreemdeling kon ik de school dus in *mijnen eigen naam niet openen*.

De onderwijzeres heeft insgelijks voor eene kleine vermeerdering van salaris ondernomen, een meisje onderwijs te geven, om haar zoo doende te bekwamen tot het doen van een staats-examen, om het diploma van hulp-onderwijzeres te verkrijgen; zij heet *Assunta Macchia*, en genoot gedurende verscheidene jaren onderwijs in de school te Pisa (die door freule Witsen Elias en hare vrienden wordt ondersteund); ik heb met haar oom, die een der eerste bekeerden tot het Evangelisch geloof alhier was, schikkingen gemaakt, zoodat zij in zijn gezin kost en inwoning geniet; des namiddags komt zij ten mijne huize, om dan, na schooltijd van de onderwijzeres les te ontvangen.

Op deze wijze ben ik ook begonnen eene proeve te nemen met het opleidingsonderrigt; de reeds voorziene moeijelijkheden zijn echter niet lang uitgebleven. De eerste Zondag de beste, eigenlijk onmiddellijk na de opening der school, preekte de pastoor er tegen, betreurende, »*dat zelfs goede Roomsch Katholieken hunne kinderen bij de Protestanten zonden.*" Omstreeks eene week daarna vernam ik, dat eenige der fanatieke Roomschen in eene villa naast de mijne eene bijeenkomst hadden gehouden, om te zamen te beraadslagen betreffende de school, en het onmiddellijk gevolg was, dat de priester alles in het werk stelde, beide bedreigingen en beloften, om de ouders te overreden hunne kinderen niet bij mij te zenden.

Tot nog toe zijn ons geene der kinderen, die wij reeds hadden, ontnomen; maar verscheidene jongens, die ons toegezegd waren, zijn niet gekomen, en hetgeen erger is, de priester heeft zijn voornemen bekend gemaakt, om Roomsch Katholieke scholen in de gemeente te openen. Buitendien is hij huis aan huis gegaan, om de menschen te waarschuwen en tegen ons op te ruijen. Ik schep nogtans, bij dit alles troost, in de gedachte, dat deze tegenstand van den kant der vijanden van de Waarheid een bewijs is, dat dit werk uit God is, zoodat ik met Hizkia durf zeggen: »Met hen is een vleeschelijke arm, maar met ons is de Heer, onze God, om ons te helpen, en om onze oorlogen te voeren;" en gelijk toen het *vereenigd gebed* van Hizkia en Jesaja overmogt, en het leger des konings van Assyrie overwon (2 Kron. XXXII vers 8, 20, 21), zoo vraag ik *nu* dringend aan elk die deze regelen leest, zich met mij te willen vereenigen in vurige gebeden, opdat de pogingen, die tegen dit werk worden aangewend, niet mogen gelukken, maar dat het mij vergund zij, het ten uitvoer te brengen tot eer van onzen God en Zaligmaker.

S. H. Carruthers.

*Cisanello-Pisa, Italië*, 3 December 1869.

Mogt eenige lezer of lezeres dezer circulaire nog iets naders willen weten aangaande het werk, dat te Cisanello wordt verrigt, of eene gift hiervoor afzonderen, met beide wil zich gaarne belasten,

Mejufvrouw van Manen,
Laan van Meerdervoort, N°. 34, *'s Gravenhage.*

### De leer der onsterfelijkheid en de Staatsschool.

Over de »leer der onsterfelijkheid in verband met de Staatsschool" is in onze Tweede Kamer zoowel als in de dagbladpers een debat gevoerd, dat in de hoogste mate onze belangstelling eischt.

Gelijk men weet, heeft het Noorden beweerd, en de N. Rotterdammer beaamd, en de Minister officieël, zij het ook zeer omzichtig, bevestigd: *dat de leer van de onsterfelijkheid der ziel contrabande is op onze Staatsschool.*

Met het oog nu op dit feit, willen we aantoonen: 1°. Dat de minister en de radicale pers onloochenbaar recht hadden bij hun beweeren. 2°. Dat het alarm tegen deze verklaring met de verkeerde klok is geluid, en 3°. Dat bij dit geruchtmakend feit op ontzettende wijze het zedelijk verval van ons volksleven gebleken is.

*Vooreerst*: de ministeren de radicale pers hadden onloochenbaar recht in hun beweeren.

We leven onder artikel 194 onzer grondwet, en de schoolwet van 1857 is nog ten volle van kracht.

Men houde dit wel in het oog.

Niet wat we wenschen zouden. Niet wat duizenden bij duizenden heilig is. Niet wat met het levensbesef zelf voor den Christen samenvalt. Uitsluitend de schoolwet van 1857 schift, wát op de openbare school als goede lading mag binnengeloodsd, en wát als verboden waar moet afgewezen.

Daarvoor nu bevat onze schoolwet deze curieuse bepaling, dat slechts met algemeene stemmen tot toelating mag besloten worden.

Geweerd moet, wat anders denkenden ergeren zou.

Toegelaten wordt dus alleen datgene, wat niemand ergert.

Zóó spreekt de wet, en zóó moest ze spreken.

Wil men een school die voor allen haar deuren openen zal, dan is een eerste vereischte dat die school kleurloos, strikt onzijdig zij.

Op zulk een school mag de Israëliet niet aan den Christen, de Roomschgezinde niet aan den Protestant, de Remonstrant niet aan den Hervormden Belijder worden opgeofferd. Voor aller geld gebouwd, voor aller kroost bestemd, moet die school van Staatswege voor allen even onergerlijk worden gemaakt.

Of niet zulk een school ondenkbaar is, is niet de vraag. De schoolwet wil haar, en eerst

dan beantwoordt de Staatsschool aan haar eisch, zoo ze aan die voorwaarde voldoet.

Bij de vraag, of de leer der onsterfelijkheid op de staatsschool thuis behoort, hebben we dus eenvoudig te onderzoeken, of allen in den lande zonder onderscheid eenstemmig over de onsterfelijkheid denken.

Brengt nu dat onderzoek ons helaas! maar al te spoedig tot de smartelijke uitkomst, dat zelfs openlijk in geschriften en dagbladen het geloof aan de onsterfelijkheid bestreden wordt, dan is daarmeê voor de schoolwet het pleit onherroepelijk beslist, en moet de leer der onsterfelijkheid buiten de muren onzer Staatsschool blijven.

De eenige speelruimte die nog overblijft, geeft de vraag: of op de Staatsschool alleen verboden is, wat andersdenkenden op die school, of wat andersdenkenden in den lande aanstoot geeft.

In het eerste geval zou de leer der onsterfelijkheid alleen op die Staatsscholen zijn buitengesloten, waar kinderen onderwijs genoten, wier ouders aan geen onsterfelijkheid geloofden. Maar staat het vast, dat de wet in de rechtspractijk bijna uitsluitend in den zin is uitgelegd, dat »andersdenkenden" van algemeene beteekenis is te achten, dan zien we niet, wat met de schoolwet in de hand tegen het beweeren van den minister en zijn trawanten is in te brengen.

Het beroep op artikel 23*a* baat hier niet.

Het is zoo. Dat artikel bepaalt, dat het onderwijs dienstbaar zal gemaakt worden aan de opleiding tot christelijke en maatschappelijke deugden.

Maar is geloof aan de onsterfelijkheid een deugd?

Zeer zeker voor den Christen, die zelfs geen andere deugd, geen ander werk Gods dan het geloof kent.

Maar zal in dien zin het geloof aan onsterfelijkheid een deugd zijn, dan in veel stelliger zin nog het geloof aan den Christus.

Staat het dus vast, dat het geloof aan den Christus in den zin onzer schoolwet niet als een deugd wordt beschouwd. Toont de beraadslaging over die wet en hare uitlegging van straks dertien jaren, dat men krachtens dit artikel het geloof aan den Christus niet mag prediken op de Staatsschool. Dan volgt ook hieruit, dat het geloof aan onsterfelijkheid aan dit artikel nooit een vrijbrief ter toelating op de Staatsschool kan ontleenen.

Wel zegt men, dat met de wegneming van de leer der onsterfelijkheid aan alle zedelijkheid den bodem wordt ingeslagen.

Maar ook dit argument klemt niet.

Evenzoo, en ons dunkt, op beteren grond nog is beweerd: dat met wegneming van den Christus de wortel werd uitgehouwen, waarop ware zedelijkheid alleen bloeien kan.

Heeft men ons op die tegenwerping dus geantwoord, dat op de Staatsschool alleen van de vruchten sprake mocht zijn, maar niet van den boom, noch van zijn wortel, dan spreekt het van zelf, dat ook de leer der onsterfelijkheid niet mag gedoogd worden, alleen omdat, naar veler meening, haar te loochenen met het vertrappen van alle zedelijkheid gelijk staat.

Hierbij komt ten slotte nog dit.

Gesteld ook dat allen, die bij de Staatsschool betrokken zijn, in beginsel de leer der onsterfelijkheid wilden huldigen, dan nog zou dit zoo teeder onderwerp in de handen van den Staatsonderwijzer niet veilig zijn.

Ieder weet toch, dat over de dingen na dit leven ook onder hen, die aan het bestaan van een onzichtbare wereld gelooven, de meest uiteenloopende gevoelens heerschen.

Anders denkt ook in dit opzicht de Israëliet en anders de Christen. De Roomschgezinde heeft denkbeelden over het leven na den dood, die de Protestant bestrijdt. En ook onder dezen wederom vindt ge gansch andere voorstellingen bij den Orthodox-Gereformeerde en den Groninger, en bij den oud-liberaal weer geheel andere denkbeelden, dan die de moderne leeraars onze gemeenten zoeken in te prenten.

Wij behoeven slechts de woorden: »vagevuur", »toekomend oordeel", »wederkomst des Heeren", »opstanding des vleesches" en „zaliging aller zielen" te noemen, om de waarheid hiervan in het oog te doen springen.

Is het nu onmogelijk over de onsterfelijkheid te spreken, zonder min of meer zijn bijzonder gevoelen over deze groote vraagstukken te laten doorschemeren, en kan dus ook de Staatsonderwijzer dit niet, — dan gevoelt ieder, dat het hoogst gewaagd zou zijn hem dit gewichtig leerstuk in handen te geven.

Dan ligt het in den aard der zaak, dat ook deze oogluiking slechts leiden zou tot propaganda eener Staats-eschatologie, of Staatsleer over de onsterfelijkheid.

En dan gevoelt men, dat een eerlijke Wetsuitlegging, in het belang der ouders zelven, eer tot banning der onsterfelijkheidsleer nopen, dan haar vrijlating op de Staatsschool bevorderen moet.

Daarom meenden we recht te hebben tot onze *tweede* verklaring: dat het alarm tegen deze ministeriëele verklaring met de verkeerde klok is geluid.

Vooral de Conservatieve en Ultramontaansche pers heeft dat alarm geslagen.

We lazen, wat ze schreven, met dankbaarheid.

Elke kreet van verontwaardiging bij een roof met zóó ijskoude onverschilligheid aan de hope der onsterfelijkheid gepleegd, juichen we toe en trilt na in ons eigen hart.

We hebben vooral in deze dagen gevoeld hoeveel warmer het hart onzer Conservatieven dan der Radicalen klopt.

Gevoeld, dat Mr. Heemskerk Az. als Minister van Binnenlandsche Zaken een veel natuurlijker verschijning voor onze natie was dan de marmere gestalte van Mr. Fock.

Ja, gevoeld, hoe, bij gemis aan een eigen dagblad, de conservatieve pers voor ons soms onschatbare waarde bezit, om mede in onzen naam te protesteeren.

Maar toch ze spraken ons de taal onzes harten niet.

Ook hierbij ontbrak het aan consequentie en doorzicht.

Ook hier bleek het treffend, hoe weinig de Christen van hen te wachten heeft.

Er was gebrek aan consequentie. Want, is het u ernst, dat met de leer der onsterfelijkheid alle deugd den bodem wordt ingeslagen. En blijkt het niettemin officiëel, dat die onmisbare leer van onze Staatsschool gebannen wordt. Dan is de eenig mogelijke consequentie deze: bestrijd dan die Staatsschool, en duld ze alleen als correctief.

Maar ook gebrek aan doorzicht. Want doorzag men de strekking onzer schoolwet, dan had dit feit niet kunnen verrassen. Dan had men in deze ministerieele verklaring eenvoudig een der noodzakelijke gevolgen gezien, die uit het schoolstelsel voortvloeiden. Dan zou men, in heilige verontwaardiging, ons de hand hebben gereikt onder de belijdenis: »het is dan toch zóó als gij steeds beweerdet: geen Christus, geen onsterfelijkheid, geen God. Van deze ure af is uw strijd tegen de Staatsschool de mijne."

Intusschen dit bleek niet. Men nam acte van 's ministers verklaring, en betuigde niettemin van harte voorstander der Staatsschool te zijn.

Men luidde dus alarm tegen den minister en de radicale pers, en besefte niet dat alleen alarmslaan tegen de Schoolwet tot blussching van de uitgebroken vlam kon leiden.

Maar vooral den Christen moet die strijd tegen de radicalen bedroeven.

Den Christus heeft men helpen weeren van de school. Men heeft er in toegestemd, dat Zijn Opstanding, waarin elke hoop der onsterfelijkheid rust, op die school werd doodgezwegen.

Toen wij beweerden, dat deugd niet kon gekweekt worden, zoolang de Bron van alle deugd geweerd bleef, heeft men zich aan de zijde der radicalen tegen ons geschaard.

Men heeft het gedoogd, dat alles wat den Christen heilig is, wat het Christendom van het niet-Christendom onderscheidt, van de Staatsschool werd teruggedrongen.

Den Christus buiten de Staatsschool houden, dat mocht.

Maar nu, nu de aanval gewaagd wordt, *niet* op het Christendom, maar op den rationalistischen trias van »God, deugd en onsterfelijkheid", nu wordt men wakker, nu smeedt men wapenen ter verdediging, en erkent dat het zedelijk karakter der natie wordt bedreigd.

Men lette hier zeer ernstig op.

In onze kerk bestaat sints het laatst der vorige eeuw een dubbele godsdienstige richting.

De ééne gaat uit van den Christus, belijdt het Evangelie, en heeft over de dingen dezer wereld en der toekomende een reeks van voorstellingen, die aan dien Christus zijn vastgeknoopt, en dus uit dat Evangelie zijn ontleend.

Voor de andere daarentegen, is niet de Christus, maar de school der rationalistische wijsgeeren, de bron, waaruit zij hun »Credo" putten.

De eerste richting heeft een apostolische geloofsbelijdenis van *twaalf*, de andere een wijsgeerige belijdenis van slechts *drie* artikelen. Ze luiden: »God, deugd en onsterfelijkheid."

Voor de eerste richting is de levensvraag dus: De Christus en zijn Evangelie.

Voor de laatste: de onsterfelijkheid.

Zien we nu wél, dan toont de polemiek onzer dagbladen, dat niet ten behoeve der eerste, maar uitsluitend ten behoeve der laatste richting het pleidooi tegen den minister wordt gevoerd.

Men verheelt dit zelfs niet.

Openlijk erkent men, dat het ergerlijke vooral hierin ligt, dat een leerstuk geweerd wordt, dat óók de Israëliet, óók de Buddhist, óók de Mahomedaan, óók de moderne Theoloog belijdt en vasthoudt.

Men is verontwaardigd, omdat van de school gebannen wordt, wat alle eeuwen door geheel de menschheid als haar hope en verwachting in symbool en lierdicht heeft uitgedrukt.

De kwestie staat dus zóó, dat men heeft gezwegen, zoolang de strijd ging tegen den geopenbaarden; maar het zwaard aangordt, nu de aanval geschiedt op den natuurlijken godsdienst.

Begrijpt men dan niet, dat men ons verblijd heeft, en bedroefd tevens.

Verblijd, want liever natuurlijke godsdienst, dan geen godsdienst met al.

Maar ook bedroefd. Omdat het hier zonneklaar bleek, dat de groote Protestantsche partij niet schroomt den geopenbaarden godsdienst prijs te geven, en nu zelfs nog niet van dien dwaalweg terugkomt, nu het blijkt, dat ook die natuurlijke godsdienst haar ontvalt.

Godsdienstlooze school ..... We zouden zeggen, nu althans moest deze uitdrukking als synoniem van »Staatsschool" niet meer hatelijk schijnen.

Voor de »onsterfelijkheid" als voor het ééne noodige strijdt men.

Maar onze lezers althans zullen gevoelen, dat die leer der onsterfelijkheid, niet ons, maar den rationalisten ontnomen wordt.

Slaan we de Schrift op, dan vinden we het woord onsterfelijkheid slechts *tweemaal* gebezigd, en geen dier beide keeren in den zin van onsterfelijkheid der ziel.

Zij leert ons alleen, dat er buiten dit rijk des doods, waarin wij thans leven, nog een ander rijk, nog een andere wereld is, waar »*athanasie*" d. i. onsterfelijkheid heerscht, en ze zegt op de ééne plaats (1 Cor. XV: 53, 4), dat ons lichaam die onsterfelijkheid zal aandoen, en op de andere (1 Tim. VI: 16) dat God alleen de onsterfelijkheid heeft.

»Onsterfelijkheid der ziel" is een uitdrukking, die voor het Evangelie niet kan bestaan. »Onsterfelijk" is wat »niet sterft", en het Evangelie leert juist, dat de ziel *dood* is, en dood blijft, zoolang ze niet door Christus ten leven gewekt wordt.

Daarom weet ook de Apostolische belijdenis van geen onsterfelijkheid.

Daarom vindt men ook in onze Psalmen van geen onsterfelijkheid. (Wel in sommige gezangen).

Daarom wordt ook in onze geloofsbelijdenis de leer der onsterfelijkheid gemist.

Wat de rationalist »onsterfelijkheid" noemt dat is den Christen »het eeuwige leven."

Het eeuwige leven! Dat is onze blijde belijdenis. Zoo leert het ons de Schrift. Zoo getuigen het onze Symbolen.

Die »onsterfelijkheid der ziel" is onschriftuurlijk, om de onware scheiding die ze maakt tusschen ziel en lichaam, en de loochening die er onmiddelijk uit voortvloeit van de »wederopstanding des vleesches."

Ze is onschriftuurlijk. Omdat ze het feit der zonde, en dus den geestelijken dood buiten rekening laat.

Ze is onschriftuurlijk. Omdat ze de opstanding ten laatsten dage buiten sluit, en de vruchtbare moeder is van die reeks onware voorstellingen, die over den toestand na den dood thans gangbaar zijn.

Neen, de Schrift bezit te heilige harmonie, dan dat men haar de ongerijmdheid van »*on*sterfelijke *stervelingen*" mag opdringen.

Handhaaf de onsterfelijkheid op de school, en wat hebt ge gewonnen, zoolang er van geen »oordeel" sprake mag zijn.

Niet in de „onsterfelijkheidsleer," maar in »de leer van het oordeel," ligt, zoo men deugd door bedreiging wil, de klem der zedelijkheid.

Geef ook dat toe. Maar dan nog vraag ik: Wat baat de leer van het oordeel, zoo er van de leer der verzoening gezwegen wordt. Van de verzoening afgescheiden kweekt de leer van het oordeel geen deugd, maar wanhoop.

Het Christendom leert den mensch God zoeken als het hoogste goed.

Met een leer der onsterfelijkheid, zonder meer, zoekt de mensch, niet God, maar zichzelf.

En hoe zouden we dan zwijgen kunnen, als we zien, hoe duizenden bij duizenden gezwegen hebben, toen het de vraag gold, om den heerlijken Christus, die het eeuwige leven in zijne volheid draagt, aan de kinderen onzes volks te ontnemen, maar nu in verontwaardiging te wapen loopen, nu de rationalistische voorstelling van een dorre, geestelooze onsterfelijkheid door het alvermogen onzer schoolwet wordt bedreigd.

»Eeuwig leven, oordeel, opstanding des vleesches en eeuwige rampzaligheid," zietdaar de schakels van een keten, die bij elkaar hooren en niet uiteengerukt mogen worden.

Toch heeft men gedoogd, dat op de Staatsschool die keten verbroken werd.

Eerst heeft men de „opstanding des vleesches." Toen de »eeuwige rampzaligheid." Daarna „het oordeel." Eindelijk ook „het eeuwige leven" aan de schooldeuren laten afwijzen. En nu meent men dat verlies met een koude, vage, niets-zeggende onsterfelijkheidsleer te kunnen goedmaken.

We protesteeren daartegen, en roepen hen, die op grond van den natuurlijken godsdienst gelijk die bij Mahomed en Buddhist leeft, den minister bestrijden, uit innige overtuiging toe: Strijdt of met ons voor den Christus, of erkent, dat uw strijd voor onsterfelijkheid ons meer verontrust, dan bevredigt.

Kom tot ons over. Al meer toch blijkt het, wat Burke, Stahl, Guizot en Groen zoo telkens herhaalden, wat van Wassenaer en van Lijnden zoo krachtig in het parlement getuigden, en nu ook door consequente liberalen, als Laveleye en Michelet, beleden wordt: er zijn slechts twee beginselen, óf de Christus, óf de omwenteling van 1789. »Ongeloof en revolutie" is één.

Telkens komt uit het conservatieve hart een toon, die ons welluidend in de ooren klinkt.

Gedurig vernieuwen we de ervaring, dat er in dat hart nog een warmte gloeit, die ons weldadig aandoet, als de marmerkoude der radicalen ons kil en huiverig heeft gemaakt.

Soms zelfs lezen we in hun bladen, hooren we van hun lippen woorden, die *bijna* de onzen zijn.

Waarom scharen ze zich dan niet aan onze zijde?

De radicalen hebben een beginsel: de revolutie van 1789.

Wij hebben een beginsel: den Christus.

Alleen zij moeten zonder beginsel leven. Waarom nemen ze dan het onze niet? Of zoo niet allen het willen, waarom aanvaarden die conservatieven het niet, die telkens toonen dat ze het willen.

Dit althans zullen zij zelven gevoelen, dat ook de strijd over de onsterfelijkheid ons weer te over geleerd heeft, dat wel voor het rationalisme, maar niet voor het Christendom, heil van hun streven en redding van hun heerschappij is te wachten.

Denk u hen meester, en ge krijgt een schoolwet, waar »God, deugd en onsterfelijkheid," maar niet »de Christus" zal geleerd worden.

En als we dus ook in dezen strijd hun bondgenootschap, niet dan onder protest aanvaarden, dan erkennen we gaarne, dat we met ons hart dichter bij hen dan bij de radicalen staan, maar meenen niettemin, dat het doel, dat ook zij beoogen, »de handhaving van het geloof aan een eeuwig leven" nog beter door de consequentie's van het radicalisme, dan door hun handhaving van het rationalisme zal worden bereikt.

De consequentie van het radicalisme is: de vernietiging van de Staatsschool, en dan kan in de bijzondere school weer met vrijer adem, niet een gemeesmuilde onsterfelijkheidsleer, maar het volle Evangelie van een eeuwig leven, een oordeel en wederopstanding des vleesches aan de kinderen des volks gebracht worden.

De handhaving van het rationalisme daarentegen maakt de Staatsschool onverwinlijk, en brengt na een langgerekte worsteling, ten laatste aan onze scholen de dood.

Hoe de Tijd in dezen strijd onvoorwaardelijk de zijde der Conservatieven kan kiezen, moge zij voor haar theologisch geweten verantwoorden. Zij verwees onlangs Ds. Schmits c. s. naar den Catholieken Catechismus. We meenen dat wapen thans tegen haar zelve te mogen keeren. Ook haar Catechismus pleit voor zulk een onsterfelijkheid niet.

---

En nu dan ten slotte nog onze laatste opmerking: hoe droevig bij dit geruchtmakend feit het zedelijk verval van ons volksleven gebleken is.

Een geacht leeraar onzer Kerk zei onlangs: »Weet ge, wat schreiend is? Dat niet ons volk den Minister geantwoord heeft, met denzelfden dag tienduizend kinderen van de Staatschool weg te nemen."

En wij voegen er bij: Wat schreiend is? Dat een Nederlandsch Minister een oogenblik die ontzachlijke consequentie der schoolwet heeft kunnen doorzien, zonder als in éénen adem zijn woord te verpanden, dat die schoolwet niet langer zou bestaan.

Wat schreiend is? Dat vijftig vertegenwoordigers van Neêrland's volk die woorden van den Minister hebben aangehoord, en dat schriklijk gevolg der schoolwet voor zich hebben gezien, en nogtans die wet hebben gesteund.

Wat schreiend is? Dat de machtige organen der Nederlandsche volkspers, die bladen die de gedachten van ons volk beheerschen, met ijskoude onverschilligheid, als gold het de consequentie van een belastingwet, die uitspraak hebben herhaald, hebben toegejuicht, en nogtans een schoolwet, die zulke wrange vruchten draagt, als het palladium onzes volks bewierooken.

Wat schreiend is? Dat er zelfs thans nog mannen zijn onder onze geestverwanten, die den naam van Christus belijden, en nogtans zúlk een schoolwet blijven verdedigen, en u ernstig terechtwijzen, als ge aan zúlk een schoolwet voor het minst den »christelijken" naam ontrukken wilt.

Neen, we nemen daarom niets terug, van wat we zoo even over de dorheid der onsterfelijkheidsleer klaagden.

Maar, nu eenmaal ons volk van de heerlijke hoogten van den geopenbaarden godsdienst naar de dorre vlakten van den natuurlijken godsdienst en den schralen dampkring van het rationalisme is teruggedrongen, nu is de drieheid van »God, deugd en onsterfelijkheid" van zelf de graadmeter geworden, waaraan de warmte van zijn volksleven moet gekend.

Nu is het wegvallen van dien natuurlijken godsdienst voor ons volk, niet een opklimmen tot de Openbaring, maar een nog dieper wegzinken in den afgrond van den geestelijken dood.

Nu is het vernietigen van wat het rationalisme nog liet, een werpen van ons volk in de armen van het materialisme.

Nu is de uitvaart van de onsterfelijkheidsleer op onze volksscholen, niet een jubelend inhalen van de rijke leer van »het eeuwig leven," maar een wegcijfering van geheel de onzichtbare wereld, met alles wat het menschenhart verheft.

En dàt heeft ons volk aangezien. Dat heeft men ons volk in het aangezicht gezegd, zonder dat een kreet van verontwaardiging geslaakt, zonder dat een »te wapen" tegen zulk een school uit alle oorden van ons vaderland vernomen werd!

Lang was de Staatsschool voor ons volk een gesluierd beeld.

Men had haar wezen bedekt. Men had haar ware gestalte onzichtbaar gemaakt. Ze stond daar, omhangen met een kleed, waarin de verleidelijke namen van »verdraagzaamheid" en »christelijke deugden" met schitterend gouddraad geweven waren.

Ons volk, door dien schijn misleid, geloofde niet, wat enkele getrouwen het vertelden, van de afschuwelijke gestalte, die openbaar zou worden, als eens die sluier wegviel, en dat kleed werd weggeworpen.

Allengs kreeg het die school zelfs lief. Het werd aan die school gewend. Die school werd ons volk een deel van zijn nationaal leven.

En nu, nu het dan eindelijk blijkt, dat alles wat men van die school gezegd heeft nog ver beneden de ijzingwekkende waarheid bleef. Nu dan eindelijk het masker is afgeworpen. Nu zij zich vertoont in al haar dorre naaktheid. Nu ze geen geloof meer huichelt, maar »Godverzwijging," »verzwijging van een eeuwig leven" uit haar geest te voorschijn brengt, en ons volk toe durft roepen: »Bij mij zult ge uw kinderen zenden, en uw gedoopte zonen en dochters zult ge mij toevertrouwen, al mag de naam van Christus binnen mijn wanden niet gehoord, al mag er van God, al mag er van de onsterfelijkheid niet gesproken worden." — Nu zwijgt het volk van Nederland. Nu zijn er nog duizenden en tienduizenden, die hun kinderen derwaarts zenden. Nu heeft men nog den onheiligen moed om voor die Staatsschool als voor zijn afgod te strijden!

Waar gaan wij heen.....?

Voelt ge dan niet, dat ge langs dien weg uw »onsterfelijkheid als natie" dreigt in te boeten.

»Geen nood," antwoordt generaal Knoop; »we hebben nog geschut en zijdgeweer!"

Maar Foreest, die voor hem wijken moest, zou met ons geantwoord hebben: »Geen geschut noch zijdgeweer baat u, zoo ge uw volk vervreemdt van zijn God!"

K.

## Staatkundige Dagbladpers.

Ook na het protest van het **Vaderland** tegen de indeeling onzer perskronijk in „Staatkundige Dagbladpers" en »Christelijke pers" houden we die vol. Wel spreekt toch het „Vaderland" van Christelijke Dagbladen, maar zoolang het ons den naam dier „Dagbladen" niet genoemd heeft, zullen we voortgaan hun bestaan ten onzent te ontkennen. Het heeft overigens kunnen zien, dat wij ook de **Rotterdamsche Courant**, die zich vrij stellig in den geest der Christelijk-historische richting uitsprak, onder deze rubriek opnamen. Een gevoel van billijkheid, dat we bij de redactie veronderstellen, zal haar dus het onbetamelijke van haar »Afbertigung" doen inzien. Onze indeeling bedoelt geen scheiding tusschen Christendom en Staatkunde, maar tusschen die bladen, die meer uitsluitend de politieke vraagstukken, en andere die meer de kerkelijke, geestelijke en maatschappelijke kwestiën met het oog op het Christendom bespreken.

Allereerst vestigen we voor ditmaal het oog op de **Utrechtsche Courant**, die ons belangrijke mededeelingen doet omtrent een discussie in de Juristen Club te Utrecht gehouden, over de vraag der schoolplichtigheid. Een der leden had op zich genomen de stelling te verdedigen, »dat schoolplichtigheid ook onder de bestaande wetgeving kon gedoogd worden." In een indrukwekkende rede is deze stelling door Prof. de Geer met zoo veel kracht bestreden, dat de stemming over de voorgestelde resolutie, tot het verrassend resultaat leidde, dat de vergadering »Schoolplichtigheid onder de vigeerende schoolwetgeving" voor onmogelijk verklaarde. De berichtgever voegt er bij: dat ook Prof. Fruin en Prof. Quack zich met het gevoelen van Prof. de Geer vereenigden. Zoo men er op let, dat de aangenomene resolutie ons amendement van Schoolverbond was, dan rijst onwillekeurig de vraag, waarom dan toch op die vergadering ons amendement verworpen werd. Men zou toch meenen, dat het gevoelen van drie Professoren in de rechten, van zoo uiteenloopende richting, vrij sterk voor de deugdelijkheid van het voorgedragen amendement pleit.

Overigens groepeeren de belangrijke artikelen onzer dagbladpers zich deze week zoo uitsluitend om de Kamerdiscussie over het onderwijs, dat we liever deze discussie in haar geheel bespreken, dan de verschillende dagbladen op den voet te volgen. Is het natuurlijk dat het debat in de pers, naar gelang van de politieke kleur der bladen, eenzelvig is met het debat in de Kamer, dan zou schifting der persartikelen slechts verwarring in onze beschouwing brengen en tot herhalingen noopen.

We vragen eerst, welke was de houding van de verschillende fractiën der Kamer tegenover de onderwijskwestie, die meer dan ooit tot Schibbóleth bij haar verkiezing dienst heeft gedaan?

En dan moet vooreerst geconstateerd, dat de groote liberale partij, in haar verschillende schakeeringen, een driest blijk heeft gegeven van dien wreveligen overmoed, waartoe alleen besef van meerderheid verleiden kan. Geen hunner heeft het vertrouwen zijner kiezers beschaamd. Gekozen *om* de Staatsschool ongeschonden te handhaven, hebben ze elk debat zelfs teruggewezen. Zij hadden de meerderheid, en elke stem uit hun midden moest een anker worden, om de grondsteenen van het fundament dier school voor alle loswrikking te bewaren. De heer Jonckbloet schroomde niet, zijn eigen woord van vroeger terug te nemen. Guljé aarzelde niet, als Roomsch liberaal, zijn onverholen sympathie voor de Schoolwet te betuigen. En Thorbecke, achtte het leven van zijn troetelkind zoo ten volle verzekerd, dat hij geen woord in het debat wilde verspillen. Zijn argument echter, waarmee hij zijn stilzwijgen verdedigde, gaat mank. Hij zou zwijgen tot er nieuwe gezichtspunten in het debat werden geopend. Die waren geopend. Al is Groen niet meer in de Kamer, *buiten* de Kamer bleef hij nog en schreef hij nog, en het zou slechts honende onverschilligheid verraden, zoo men beweerde, dat al zijn arbeid slechts een ronddraaien in denzelfden cirkel is geweest. Was Groen in de Kamer geweest, Thorbecke zou niet gezwegen hebben, maar juist daarom ging zijn »hautaine" verklaring niet op.

De Roomsche Kamerleden hebben zich dapper geweerd. Met uitzondering van den heer Guljé c. s. zijn ze allen ten behoeve van het vrije onderwijs opgekomen, en sommigen hunner spraken met zulk een warmte en ongekunstelde overtuiging, dat aan geen politieke kansrekening mag worden gedacht. Opmerkelijk is het intusschen, dat zij de Staatsschool meest allen in stand wilden houden, van wijziging der Grondwet niet spraken, en daarin vooral van ons program verschilden, dat zij hulponderwijzers wenschten aan het hoofd der bijzondere scholen. Hun woorden maakten op ons den indruk, dat zij liefst voor Limburg en Noord-Brabant bijzonder onderwijs wenschten, maar voor de gemengde bevolking van ons land de Staatsschool wilden handhaven, om een reden, die licht ieder begrijpt.

Van de conservatieve leden maakten de heeren Golstein en van Voorthuyzen een rugwaartsche beweging. De overige leden bleven zich meest vastklemmen aan het voorstel van den heer Heemskerk Az. Van wijziging der grond-

wet, kwam ook bij hen zelfs de gedachte niet op. Artikel 23 der schoolwet wilden ook zij handhaven. Alleen was er eenige neiging te bespeuren, om ook art. 16 der schoolwet te wijzigen. Het door hen gesprokene liet eenig gevoel van spijtigheid doorschemeren jegens de anti-revolutionairen, en vooral jegens het eminente hoofd onzer richting. Een spijtigheid, die uit de »stembus"-geschiedenis gereedelijk wordt verklaard. Van zelf vloeide daaruit een overhellen naar de andere zijde voort. Hun liefdesbetuigingen voor de Staatsschool werden soms aandoenlijk, en gaven onwillekeurig den schijn van een streven, om niet langer als tegenstanders der Staatsschool aan het volk te worden afgeschilderd. Veilig mag men zeggen, dat alle gloed aan hun woord ontbrak, en dat de neiging tot schoolwetwijziging meer den indruk gaf van een zwichten voor argumenten, dan van een krachtig optreden uit heilige overtuiging.

Eindelijk merken we nog op, dat die leden der conservatieve partij, die meer uit overtuiging ons naderen, bij deze discussie zich geheel stil hielden.

Het gewichtigst echter bij deze beraadslaging is de vraag: wat de houding was onzer eigene geestverwanten? En dan aarzelen we geen oogenblik te verklaren, dat de lezing der Bijbladen den ongunstigen indruk hunner woorden zeer aanmerkelijk gewijzigd heeft.

Over de gevoelens van de heeren van Loon en Bichon van IJsselmonde kunnen we niet oordeelen, daar zij aan het debat geen deel namen. Zoo we meenen, de eerste niet wegens ongesteldheid, de laatste misschien omdat hij in het debat geen heil zag.

Van de drie overige leden onzer richting heeft het gesprokene door den heer Saaimans Vader het minst onze sympathie.

Niet alsof we de degelijkheid van zijn betoog en de doorwrochtheid van zijn rede niet wisten te waardeeren, maar zijn gevoelen bewoog zich op een gansch andere lijn, dan waarop de logica der feiten allengs onze richting gedrongen heeft. Hij meent nog steeds, dat artikel 194 der Grondwet geven kan, wat wij wenschen, en heeft in de schoolwet alleen bezwaar tegen artikel 33. Er was dus geen schijn zelfs van verband tusschen zijne wenschen en die der richting. Hoe warm ook gestemd voor de bevrediging onzer heiligste wenschen, meent hij die juist op zijne wijze te moeten vervullen, en verlamt juist daardoor, zoo we wel zien, zijn parlementaire kracht.

Geheel anders was dit met de heeren van Wassenaer en van Lijnden. Door den eerste sterker nog dan door den laatste, is, zij 't dan ook onder velerlei bemanteling en wel wat al te schuchter, uitgesproken wat wij ook wenschen: wijziging van art. 194 der Grondwet en van de drie bekende artikelen der schoolwet; slechts met dit verschil, dat de heer van Lijnden het fameuse artikel 23 onaangetast liet en het ontleedmes liever op artikel 16 wilde beproeven.

Reeds dit is veel. Vooral de heer van Wassenaer heeft recht op onzen dank, dat hij eindelijk eens op de vergadering van het Chr. Nat. Schoolonderwijs heeft gewezen, en aan de stemmen dier duizenden daar vertegenwoordigd de kracht van zijn stem heeft ontleend.

We voegen er nog bij, dat vooral de woorden van den heer Wassenaer klemmend en bezield waren, en dat hij met onmiskenbare tact een pleidooi voor het vrije onderwijs heeft gevoerd, dat bij een minder halstarrige Kamer zijn indruk niet zou gemist hebben.

De heer van Lynden zocht meer zijn kracht in strenge redeneering dan in warmte van taal. De ontwikkeling zijner vier stellingen was kort, maar bondig, en ook zijn woorden blijven een waardige plaats bekleeden in de pleidooien onzerzijds tegen het ons aangedane onrecht gevoerd.

Nogtans zijn we verplicht een viertal gewichtige bedenkingen tegen de houding onzer vrienden in te brengen.

Vooreerst. Een kleine partij maakt zich krachteloos zoo ze verdeeld is in eigen boezem. Zien we nu wel, dan waren er geen twee onder hen, wier stem een volkomen gelijk geluid gaf. Zelfs de heeren van Wassenaer en van Lynden verschilden over art. 23 en art. 16 der Schoolwet.

Ten tweede. Zij steunden te veel op de conservatieven. De heer van Wassenaer door hen in een opzettelijke toespraak toe te roepen, dat zij daarom het vrije onderwijs steunden, wijl ze dat onderwijs op den grondslag van godsdienst en Christendom wilden. Dit achten van de conservatieven als zoodanig, als politieke richting is onwaar. Stellig althans heeft het woord Christendom in deze zinsnee een gansch andere beteekenis op de lippen van van Wassenaer dan op de hunne. Staat het dus vast, dat het geschil in den schoolwetstrijd juist over de echte of verwaterde beteekenis van het woord »Christendom" loopt, dan voegt ons de erkentenis, dat de conservatieve partij het volksonderwijs op den grondslag van het geopenbaarde Christendom *niet* wil. De schoolwet zelve, en de jaren lange debatten over deze kwestie, ontslaan ons bij deze stelling van elk betoog.

De heer van Lynden uitte zich voorzichtiger, en sprak van een meegaan der conservatieven met hem, doch om aan het slot zijner rede in het voorstel-Heemskerk zijn veldheerstaf te begraven. Dat voorstel, als blijk van conservatieve welwillendheid voor den toenmaligen Minister van Eeredienst aanlokkelijk, mocht thans door den leader onzer richting in de Kamer niet op den voorgrond zijn geplaatst. In elke ministeriëele combinatie verliest de staatsman iets van zijn zelfstandigheid. De heer van Lynden had, om den aard der combinatie, nog meer van zijn zelfstandigheid laten binden, dan in den regel geschiedt. Maar een eerste eisch van parlementaire frischheid is dan ook, dat men uit die combinatie losgeraakt, zich door dat antecedent niet binden late. Weer als kamerlid optredend verzwakt men zich zelf, door de ministeriëele beperking van zelfstandigheid te laten voortduren. Vooral waar art. 23 het Shibbóleth is tusschen de conservatieven en ons, was deze adhaesie aan Heemskerk's voorstel hoogst bedenkelijk.

Ten derde. Onze leden hebben hun kracht te veel *in*, te weinig buiten de Kamer gezocht. Vooruit kon ieder weten, dat van de liberalen vooralsnog geen, van de conservatieven ditmaal niet dan een zeer dubbelzinnigen steun te wachten was. Buiten de Kamer daarentegen was hun kracht onberekenbaar groot, én om de uitnemendheid van het hoofd onzer richting, én om de talrijkheid zoowel als om de energie onzer geestverwanten. Dit hebben onze mannen intusschen niet gevoeld. Ze hebben meer zelfs dan geoorloofd was den naam van Groen laten uitspreken op een toon, die protest hunner zijds eischte. Ze hebben de energie onzer richting in het oprichten van bijzondere scholen als een wapen tegen ons laten gebruiken, waar het met zoo schitterend succes tegen den vijand had kunnen geslingerd worden. En eindelijk ze hebben de krachtige opwekking, de warme geloofsovertuiging, en de talrijkheid onzer geestverwanten of niet of te zwak op den voorgrond gesteld. Aan het hoofd der richting buiten de Kamer, hadden ze den indruk van even zoovele veldheeren, met een leger achter zich, gemaakt, nu waren ze te veel, slechts leden der Kamer.

Ten vierde. De motie van orde ware beter achterwege gebleven. Eens geopperd had ze minder een speelbal der vergadering moeten worden. Aan de orde gesteld in onzen geest, had ze niet naar den smaak der conservatieven moeten gewijzigd worden.

Ze ware beter achterwege gebleven. De moties van orde zijn in kwaden reuk gekomen. Om gelegenheid tot debat te openen ware ze onnoodig. De begrooting gaf die van zelf. Als middel om de radicalen tot verklaring te nopen ware interpellatie in het debat voldoende. En wat alles afdoet: effect sorteeren kon ze niet. Daartoe was de motie te onbestemd. De kracht ter verdediging te zeer versnipperd. De onwil van de tegenpartij te duidelijk gebleken. Van daar een ongunstig resultaat, dat men vruchteloos zoekt te verkleinen. Na de motie weet men even weinig als voor haar indiening. Maar de tegenpartij heeft een schijn van triomf.

Toch eenmaal geopperd had men haar flinker moeten doorzetten. Over de onhoudbare meening van den Voorzitter had men des noods een stemming moeten uitlokken, liever dan door dit ongelukkig incident zijn motie te laten discrediteeren. De lachlust werkt altijd verderfelijk op wat ons ernst is. Die werd opgewekt, en dit schaadde aan het gewicht der discussie. En wat stroever toon op dat oogenblik had alleen den ernst van de motie kunnen redden.

Eindelijk de kleine verandering van »wetgeving" in „wet" was een toenadering tot de conservatieven, die met prijsgeven van eigen overtuiging gelijk stond. Dat is een grijpen naar zwakke krukken en een verlammen van de beenen waarop men zelf staat. Hierdoor werd alles verloren, wat het schitterend pleidooi van onze beide vrienden gewonnen had. Hierdoor werd de motie van uitgangspunt eene zelfstandige lijn, niets dan een straks vergeten oponthoud op de kronkelende lijn, die niet door ons, maar door onhandige helpers getrokken is.

Niemand meene echter, dat we onze vertegenwoordigers daarover hard vallen. Ook hier is het veel lichter, in de kalmte van het studeervertrek te critiseeren, dan in de hitte der parlementaire worsteling te handelen. We gevoelen, wat ernstige dagen die 15—17 December voor onze afgevaardigden zijn geweest, en wij althans zullen de laatsten zijn, om na den min gunstigen afloop van den strijd te vergeten, dat juist in zulk een oogenblik de broederlijke sympathie ons dubbel zware eischen stelt.

Maar ook de pers heeft haar roeping. Juist de kalmer dampkring, waarin zij arbeidt, legt haar den gewetensplicht op, om beginselen boven personen, om het belang der richting boven den lof harer vertegenwoordigers te stellen. En daarom met den dank dien we ook nu onze geestverwanten brengen, moet even onbewimpeld onze overtuiging worden uitgesproken: het belang onzer richting won door hun houding niet.

Niemand onzer zal de oorzaak hiervan in iets anders zoeken, dan aan gebrek aan overeenstemming tusschen hen en onze richting, en tusschen onze kamerleden onderling. Natuurlijk eerbiedigen we dit verschil, hoezeer we het ook betreuren. Geen onzer zou wenschen, dat door onze vrienden in de Kamer ooit een enkel woord tegen hun overtuiging gesproken werd.

Maar te meer blijkt het hieruit, hoezeer bestudeering van het vraagstuk voor onze richting noodig is. Zijn we één in beginsel dan moet men ten slotte in zulk een gewichtige kwestie tot eenheid van overtuiging komen. Verschil van inzicht toont alleen, dat onze overtuiging nog niet rijp is. We eindigen daarom met den wensch, dat ook onze kamerleden aan het debat in de pers mogen deelnemen, opdat door degelijk onderzoek en ernstige wrijving der meeningen, ten slotte die werkelijke, die reëele eenheid van overtuiging moge gewonnen worden, die geen wachtwoord van den veldheer schsnken, maar die alleen uit het leven onzer richting groeien kan. K.

## Christelijke pers.

De heer Groen zond ons ditmaal No. 16 zijner **Nederlandsche Gedachten**, hoofdzakelijk aan de vrijmaking der kerk gewijd. De aanneming van het bekende amendement, over de *f* 7000 voor het Algemeen Collegie van Toezicht, wordt ook door hem als een belangrijke overwinning beschouwd, vooral als eerste stap ter vrijmaking van de Hervormde kerk. Met veelzeggende soberheid gispt ook hij de zwakke en onverdedigbare houding van den Minister van Bosse bij het gansche, hierover gevoerde debat. Te krachtiger moet daarom onzerzijds, onvermoeid en nooit ontmoedigd, op hetzelfde aanbeeld geslagen worden. De strijd onzer vrienden ter bereiking van dit doel dagteekent reeds van 1848, toen teruggaaf van autonomie, door opheffing van de kerkelijke organisatie van 1816, met even zoovele woorden gevraagd is.

Met een enkel woord beantwoordt hij de grove bejegening, die Dr. Nuyens, de heer van Gestel en de Tijd, hem aandeden. Niet een Calvinistischen staat wil hij in het leven roepen. Gelijkstelling der gezindheden is door hem met bewustheid, onder uitdrukkelijke verklaring aanvaard.

Het Gidsstuk van den heer Gorter, ter recensie van van Vloten's oordeel over Bilderdijk, ontlokt hem een woord van dank en van protest. Van dank voor de verdediging van Bilderdijk's rechtzinnigheid als een zaak van 't hart en niet van 't hoofd. En een woord van protest tegen Gorter's beweering, dat de levensbeschouwing die het kruis van Christus tot middenpunt heeft, arm zou zijn.

Dat kruis van Christus is ook nu nog voor Staat en kerk en school de scheidspaal der beide wegen, die al loopen ze een tijd lang schijnbaar evenwijdig, toch al meer uiteengaan en ons volk een geheel verschillende toekomst tegemoet voeren.

Daarom dus vrijmaking der kerk. Want de organisatie van 1816, vrucht van het ongeloof, is mede een kracht geweest in den strijd tegen de »bloedtheologie," en niet minder in het voortbrengen van de moderne richting, die haar kruisschuwheid telkens duidelijker openbaart.

Daarom vrijmaking der school. Want het kruis van Christus werpt zijn schaduw in het kinderleven terug, door school en huisgezin, tot over de wieg zelfs.

Ten slotte brengt hij een woord van dank aan onze politieke vrienden in de Kamer, voor hun welsprekend pleidooi, waaruit hij vooral deze drie gedachten opvangt: »Er is een hellend vlak van ongeloof en revolutie." »De meerderheid der Tweede Kamer niet eenzelvig met de meerderheid der natie," en »oplossing van het liberalisme, bij noodzakelijke ontwikkeling in de socialistische theorie."

Onder de *varia* trof ons vooral een woord van dank aan Ds. Heldring voor het nieuwe leven, dat in de »Vereeniging" zich openbaarde. Den schrijver van het »politiek overzicht," acht onze grijze Staatsman »allezins berekend voor de even moeielijke als gewichtige taak."

Het **Kerkelijk Weekblad**, dat in den laatsten tijd, en ook thans weer, door het geven van een bijvoegsel, een blijk van meerdere activiteit gaf, vereenigt zich schier geheel met de beteekenis, door ons gehecht aan het Kamerdebat over het amendement-»van Lynden". Slechts voegt hij er de vraag bij, of wij meenen, dat de vrijmaking der Kerk in de Tweede Kamer moet ontstaan. Zoowel op deze vraag, als op de bedenkingen in het bijvoegsel tegen onze artikelen over dit onderwerp geopperd, antwoorden we liefst later, als het geheele vraagstuk meer alzijdig door onze geestverwanten besproken is. Voorshands veroorloven we ons slechts een opmerking en een verklaring.

Onze opmerking, voor den redacteur geheel overbodig, maar voor zijn lezers misschien van nut, is deze. Er is verschil tusschen eigendom en bezit. Een huis is mijn eigendom, als het mij wettig toekomt, ook al wordt het door een ander bewoond, die weigert het te ontruimen. Maar bezit wordt het eerst, als mijn recht erkend is, en ik het genot van mijn eigendom verwerf. Zóó nu is het ook met onze Kerk. De vrijheid is haar eigendom. Het recht op die vrijheid ontleent ze aan haar wezen en de Schrift. Ze ontvangt die vrijheid niet van den Staat, maar van haar Koning. Intusschen al is dit eigendom onvervreemdbaar, dat recht is daarom nog geen feitelijk bezit. Of de Kerk tot de vrije uitoefening van dat recht zal komen, hangt af van den Staat. Want natuurlijk. Ontstaat hierover geschil dan moet de rechtbank beslissen. En de rechtbank spreekt recht naar de wetten van den Staat. Daarom dus wordt het vrije bezit van onvervreemdbaar vrijheidsrecht door den Staat beperkt, omdat de rechter bij eventuëele procedure gebonden is aan de K. Besl. van 1816 en 1852, en door den Staat dus belemmerd wordt in het toekennen aan de Kerk van een recht, dat haar van Christuswege toekomt.

In zooverre dus, als de Tweede Kamer, tot wegneming van die belemmering den stoot moet geven, antwoorden we op de gegevene vraag, natuurlijk. »Ja".

Maar ook een verklaring voegen we hierbij. Op velen schijnen onze artikelen den indruk te hebben gemaakt, alsof wij alleen van een betere Kerkorganisatie een opbloeiing van het Koningrijk Gods verwachten. Ter wegneming van dit misverstand wenschen we daarom te verklaren, en we verzoeken dat men van die verklaring acte neme: dat de vrijmaking der Kerk een vraagstuk is van drieledig karakter: staatkundig, kerkelijk en geestelijk, en dat in onze artikelen uitsluitend het eerste, het *staatkundige* karakter der kwestie besproken is. Men hebbe dus de goedheid bij zeer gewenschte kritiek, zich op dit terrein te bewegen. In elk debat geldt de regel, dat men strijde binnen de aangewezen grenzen. Wil men dit niet, men hebbe dan de goedheid te wachten, tot we ook het kerkelijk en geestelijk karakter van dit vraagstuk besproken hebben, wat we ons stellig hebben voorgenomen. Onze recensenten, die tegen onze artikelen bedenkingen aanvoeren, aan het kerkelijk of geestelijk karakter der kwestie ontleend, maken elk debat onmogelijk. Die ons tegenwerpt, dat de Kerk niet beter wordt zonder bekeering der gemeenteleden, spreekt uit wat ook wij beaamden, eer hij het uitsprak. Die ons zegt, dat de organisatie van 1816 niet enkel aan gouvernementeele wilkeur is te wijten, maar alleen door de diepe gevallenheid der toenmalige gemeente mogelijk werd, zal later zien, hoe onvoorwaardelijk we met hem instemmen. Kortom, wie meent, dat het dor betoog, door ons op gronden van politiek recht gevoerd, afwezigheid in ons hart van waardeering der geestelijke zijde van het vraagstuk toont, misduidt de bedoeling van ons schrijven. Er moet orde zijn ook in het debat. »Die wèl onderscheidt, wèl leest," zegt het spreekwoord, en daarom warden we niet de verschillende deelen van het vraagstuk dooreen, maar liepen eerst den eersten mijlpaal af. Men hebbe de goedheid dezen regel der discussie ook van de overzijde in het oog te houden.

De **Hoop des Vaderlands** stemt in met onze bedenking tegen van Lynden's beroemde speech van 30 November. Toch meenen we, dat hare uitdrukkingen tegenover de conservatieve partij te scherp zijn. Men doet verkeerd met den indruk te geven, alsof men kwaad opzet vermoedt. Dit vooral houde men in het oog, dat de nieuwe aanhangers onzer richting bijna uitsluitend uit het conservatieve kamp, en nooit bijna uit den boezem der liberalen zijn voortgekomen. De jongere leden dier partij zouden we door hardheid niet gaarne afschrikken, waar ook in hun geest zich een levensbeweging openbaart, die van toebrenging tot onze eigen beginselen profeteert. — Terecht wijst zij op het nieuwe verschijnsel, dat zich allengs voordoet: dat namelijk de onderwijs-kwestie ook bij de gemeenteraden en provinciale Staten meer onderwerp van principiëel debat begint te worden. De beide speeche's van de heeren Pompe van Meerdervoort, in den gemeenteraad van Goes, en van den heer de Jonge in de provinciale Staten van Zeeland, leveren hiervan een gelukkig blijk. Misschien zelf kan in dien engeren kring het debat weer worden terug gebracht tot die handtastelijke argumenten, die zich in cijfers laten omzetten. Men volge het voorbeeld van den heer Voorhoeve te Rotterdam slechts, en de schoolwetmannen die met cijfers begonnen, zullen eerlang rouwdragen, dat zij dien statistischen demon hebben ontboeid.

De **Wekstem** vestigt de aandacht op een verschijnsel, dat met den geheelen gang onzer staatkundige beweging samenhangt: dat name lijk de heeren van Delden, Gratama en Thorbecke, die vroeger bij de begrooting van Eeredienst voor de vrijheid der kerk opkwamen, thans »volteface« hebben gemaakt, en zich zwijgend bij hen hebben aangesloten, die het heftigst die vrijheid hebben bestreden. Natuurlijk heeft vooral art. 23 hier zijn machtigen invloed doen gelden. Voor de invoering van dat artikel verkeerden de liberalen in den waan, dat de meest onbeperkte vrijheid slechts te sterker hun geest zou doen bovendrijven in het grootste onzer kerkgenootschappen. Dit meenden niet alleen zij, maar zelfs vele orthodoxen vreesden dit met hen. Nu daarentegen de uitkomst het tegendeel bewees. Nu het bleek, dat vrijlating der kerk het doodvonnis voor het Thorbeckiaansche Christendom dreigt te worden, — nu is het natuurlijk, dat de vroegere lofredenaars der vrije kerk thans in haar felste bestrijders veranderd zijn. Niet genoeg kan men, bij de beoordeeling der meeningen in het kerkelijk geschil op de verrassende uitkomst van art. 23 letten. Hoe meer men dit feit in het oog houdt, hoe vaster men tot de overtuiging komt, dat door die onverwachte triomf der rechtzinnige partij, en juist van af dat tijdstip de meeningen zoowel der liberalen als der conservatieven over de vrijheid der kerk gewijzigd zijn. De beweging moge langzaam zijn, maar toch ze moet eindigen in het tegendeel van wat het vroeger was: *Toen* de conservatieven tegen, de liberalen voor scheiding van Kerk en Staat. Nu de conservatieven voor en juist de liberalen tegen dit beginsel, dat ze zelven in ons staatsleven hebben gebracht

We danken èn de **Hoop des Vaderlands** èn de **Bazuin** voor haar wederlegging van de stukken in de »Stemmen" tegen de houding der „Christelijk-nationalen" op Schoolverbond. Als men in het **Vaderland** leest, dat Br. Nahuys »onze houding sterk afkeurt," en »de houding der vergadering" prijst, dan weten we wel, dat hij zelf de eerste zal zijn, om tegen dit misbruik van zijn woorden te protesteeren. Maar toch èn Br. Nahuys èn Br. Bronsveld zullen toch bij de nalezing hunner stukken gevoelen, dat ze huns ondanks verleid zijn, om prof. Opzoomer c. s. te verdedigen, en al wat wij deden in het ongunstigst daglicht te stellen. We zijn er van overtuigd: ze deden dit niet om ons zeer te doen, maar ter verdediging van hun eigen houding. Toch, meenen we, dient er onzerzijds op gelet, dat we nooit door den drang van ons betoog tot zulk een wanverhouding komen. Van harte hopen we dan ook, dat de bestrijders van Br. Nahuys zich niet tot represaille zullen laten verleiden. Men handhave zijn meening, maar grieve den broeder niet. Men bestrijde zijn dwaling, maar valle hem tegenover den tegenstander niet af.

Het **Nieuw Vaderlandsch Courantje** blijft zich uitmuntend naar den regel van »schoenmaker bij de leest" gedragen. Het weet zich uitstekend te wachten voor het verleidend gevaar van aan zijn roeping »om volksblad te zijn," te ontaarden. Het populariseert de gedachten, die op elk gebied door zijn geestverwanten voor andere lezers en dus ook in anderen stijl zijn uitgedrukt. Het doet dit met de gave des onderscheids en in echten volkstrant, zonder ooit in platheden te vervallen. Zoo heeft het aanstonds opgemerkt, en wijst hier zijn lezers op, dat de heer Groen de batterij der »vrije kerk" thans vóór die der »vrije school" heeft geplaatst, en een vergelijking tusschen de houding der Tweede Kamer bij de bespreking van beide kwestiën toont, hoe juist dit van onzen leader gezien was. Het stukje over het Ned. Zendinggenootschap is zeer ter snede. Er is geen zweem van bitterheid in. Een zekere pieteit voor de ontrouw gewordene, maar eens zoo trouwe verpleegster onzer zending. Zulke statistieke opgaven, als in dit nummer van de verschillende zendings-vereenigingen zijn eveneens voor het volk uitstekend. Zulke overzichten van bijzondere scholen, bewaarscholen, jongelingsvereenigingen, confessioneele vereeniging, kerkeradenbond, vrienden der waarheid, van onze pers, van onze finantieële offers enz., zijn vaak begrijpelijker en welsprekender voor ons volk, dan lange vertoogen. Geen twijfel dan ook of dit blaadje gaat een uitstekende toekomst tegen, zoolang het op zóó goede wijze aan zijn roeping blijft beantwoorden, van volksblad, en niets dan volksblad te zijn. K.

## Zending.

### Het Belgisch Evangelisch Genootschap.

Aangaande den toestand en de werkzaamheden van dit genootschap werden Woensdagavond j.l. in de N. Z. Kapel, door den heer A. van Schelven, evangeliedienaar te Gent, belangrijke en treffende bijzonderheden medegedeeld. Wij vingen er het volgende van op.

De waarheid van het schoone lied: »Houdt Christus zijne kerk in stand, Dan mag de hel vrij woeden," — eene waarheid, in onze dagen van ongeloof en afval meer dan ooit vast te houden — wordt ook in Belgie meer en meer bevestigd. Het is bekend, dat over dit in onkunde en bijgeloof verzonken land sedert 1834 een nieuwe morgen aanbrak, toen het Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap er de Heilige Schrift aanving te verspreiden. Al spoedig kwamen er toen ook predikers van 't Evangelie, uit Frankrijk en elders, en 't Evangelisatiewerk in Belgie nam een aanvang, en wordt tot op dezen dag voortgezet en uitgebreid. Wel is de akker er hard te bewerken; hard en weerbarstig, ja vulkanisch schijnt hij te zijn, zoodat soms plotseling weder verdwijnt, wat met veel moeite gewerkt was.

Tot voor eenige jaren had het Evangelie er slechts met éénen vijand te worstelen, nl. Rome. Deze vijand is in den laatsten tijd echter belangrijk verzwakt, doch door een anderen vijand erger nog dan hij. De alom heerschende beginselen van 't moderne ongeloof vonden er onder de hoogere standen bereidwillige opname, en deelden zich van daar uit aan de lagere klassen mede, zoodat de massa des volks er thans niet alleen met de Roomsche kerk en de priesters spot, maar tevens voor het Evangelie oor noch hart heeft. Toch, — hoe droevig dit zij, er blijft altijd nog overvloedige stof tot bemoediging; want het Evangelie behoudt ook hier zijne oude kracht om zondaren te bekeeren, en God te verheerlijken; het is nog altijd het levende en levenwekkende zaad der wedergeboorte; nog altijd het scherpe tweesnijdende zwaard, dat zijn kracht doet, en niet ledig wederkeert.

Naast Rome bestaan er in België twee kerkelijke ligchamen: het eene is de Evangelische Staatskerk, welker leden hoofdzakelijk uit Protestanten uit den vreemde bestaan — het andere is het Evangelisen genootschap.

Dit laatste telt thans 21 gemeenten en zendingposten, 14 zijn Fransche en de overigen Vlaamsche. Sommige harer predikanten zijn gewezen Roomsche priesters. Een harer Evangelisten is een *doofstomme*, die door het lezen van het Evangelie tot de kennis van Jezus kwam, en nu, door de liefde die uit Hem is, gedrongen, ijverig werkzaam is om de blijde boodschap onder de doofstommen te verbreiden, 140 dezer ongelukkigen mocht hij op deze wijze reeds bearbeiden; en niet zonder vrucht. Te Brussel o. a. bestaat door zijnen arbeid eene soort van gemeente van doofstommen, met een 8 à 10tal leden. Het Evangelisch genootschap telt in zijne verschillende gemeenten te zamen ongeveer 7,000 leden: — die wel niet alle levende leden zijn; maar toch is in elke gemeente een levende kern van zielen, die overal een levend getuigenis van Christus afleggen. Aan omstreeks 4,000 personen wordt door het Genootschap elken Zondag het Evangelie verkondigd; het telt op zijne *scholen* 700 leerlingen, en op zijne *zondagscholen* meer dan 1000. Het verspreidde gratis in het laatste jaar niet minder dan 1,500,000 traktaatjes.

Behalve van zijne gewone localen, maakt het genootschap van elke gunstige gelegenheid gebruik, om het woord Gods aan het volk te verkondigen. Niet zelden bezigt het hiertoe de *concertzalen*, die afgestaan voor wetenschappelijke lezingen, evenzoo voor de evangeliepredikiking bereidwillig worden dienstbaar gesteld, en bij die gelegenheden steeds talrijk bezocht worden.

Een ander zeer vruchtbaar middel is de *prediking in de open lucht*. Deze vindt in onderscheidene steden bij voortzetting plaats, en wordt soms door 12 à 1400 personen met blijken van instemming aangehoord.

De gemeenteleden, die waarlijk leven, nemen ieder naar zijne gaven aan den evangelisatiearbeid deel. Een geheel eigenaardig middel zijn hier zoogenaamde *zending-wandelingen*. Een aantal broeders gaan daartoe in den zomer des zondags-morgens uit naar een naburig dorp, heffen nabij het dorp gekomen een lied aan, en lokken zoo de bewoners tot zich; dan lezen zij hun iets uit Gods woord voor, en bidden met en voor hen. Daarna gaan zij verder en doen, bij een volgend dorp gekomen, desgelijks. Op deze wijze werden reeds gansche streken min of meer met het Evangelie bekend gemaakt.

Over het geheel begint de geest des volks meer naar het Evangelie, dan naar Rome over te hellen, zoodat spreker gerust durfde verzekeren, dat er o. a. te Gent, wel 30,000 waren, die, *als* ze eens ernstig naar God en godsdienst begonnen te vragen, zich niet meer tot de Roomsche kerk maar naar het *geuzen-tempelke*, gelijk zij het Evangeliesch kerkgebouw noemen, zouden wenden.

Dat Rome dit werk Gods met leede oogen aanziet, en alles doet om het te keeren, is licht te begrijpen. De wapenen die zij echter hiertoe bezigt, zijn al zeer vleeschelijk. Zoo werd b. v. te Oudenaarde de prediking in de open lucht door dronkenmans-rumoer en oorverdoovende ketelmuziek verstoord, en ten slotte verscheen er een optogt, met een beschilderd doek, waarop een prediker van 't Evangelie, met den Bijbel en andere boeken was afgebeeld; de duivel met de hel achter zich, stond tegenover hem, gereed om hem aan te vallen, en het omschrift met groote letters geschilderd, luidde: *De Protestanten gaan met hun geloof naar de hel*. Aan voortzetting der prediking viel voor dezen keer natuurlijk niet te denken. De leeraar had echter een groot aantal traktaatjes medegebragt; en deze werden gretig aangenomen, zoodat de bijeenkomst toch alles behalve vruchteloos mogt heeten. Bij eene andere straatprediking gaf een brigadier den spreker, toen hij geëindigd had, een slag in het aangezigt. Een jongeling, hoewel Roomsch, nam het voor den beleedigde op, en er ontstond eene kleine kloppartij. Het einde dezer zaak was echter, dat bedoelde jongeling aan den leeraar Evangelisch onderwijs kwam vragen, en weldra voor den Heer werd gewonnen. Te *Dendermonde* werd op eene treffend bijzondere wijze een gansch gezin tot het Evangelie gebragt, en dien ten gevolge door Roomschen invloed van zijne inkomsten beroofd. Tot diepe armoede vervallen, bood eene geestelijke zuster het zwaarbeproefde gezin heimelijk 100 Francs aan, zoo het haar zijnen Bijbel wilde uitleveren. De huisvader gaf echter dit waardige antwoord: Wij hebben onze zielen gewaardeerd, en haar waarde gaat uw geld ver te boven.

Nog tal van treffende, hoogstverblijdende en bemoedigende ervaringen werden door den spreker medegedeeld, welker vermelding onze beperkte ruimte echter niet toelaat. Alleen dit zij nog berigt, dat het Belgisch-Evangelisch Genootschap, door de groote uitgaven aan zijn zoo noodig en gezegend werk verbonden, thans een tekort heeft van 20,000 Francs. Wie zich tot het goede werk gedreven gevoelt, om dit tekort te helpen dekken, kan zijne bijdragen daartoe inzenden aan den WelEd. heer Granpré Molière, die zich met de ontvangst heeft willen belasten.

## Week der gebeden door de geheele wereld.

### 2—9 Januarij 1870.

Geliefde Broeders, in alle landen vereenigd in 't geloof aan Gods Woord! Het is nu negen jaren geleden sints de Evangelische Alliantie voor de eerste maal aan alle Christenen der geheele wereld eene uitnoodiging zond, om de eerste week in Januarij af te zonderen tot gemeenschappelijk gebed voor bepaalde onderwerpen. De uitnoodiging werd overal met hartelijkheid en goedkeuring ontvangen. De Januarij-week van Algemeen-Gebed, is eene instelling geworden in alle wereldstreken, en wordt in hoofdsteden, kleinere steden en dorpen van Protestantsche landen, ja in 't algemeen overal waar Christenen wonen gehouden. Ieder jaar nam de deelneming aan dit algemeen gebed toe. Ieder jaar bewees ons, dat God nog altijd de gebeden Zijner kinderen in genade aanneemt, en in menigvuldige vormen ons Zijn zegen als antwoord schenkt.

Geliefde medechristenen. Het begin van een nieuw aan te vangen jaar is weder nabij. Op ons allen, die den naam van Christus belijden, en op hen allen, die gespaard mogen worden, om het nieuwe jaar mede in te treden, rust die heilige pligt en verantwoordelijkheid. De kerk en de wereld zullen als altijd als tegenpartij-

ders tegen elkander optreden, maar de stem van onzen Zaligmaker roept ons weder tot het arbeidsveld en strijdperk, ter verdediging en uitbreiding van Zijn koningrijk. Gebed, gemeenschappelijk gebed is een onzer sterkste wapenen. Gedachtig aan die oogenblikken van genot, zoo dikwijls en op zoo vele plaatsen op de aarde gedurende de week der gebeden gesmaakt, en ons de zekere beloften van Gods woord herinnerende, noodigen wij u allen ernstig uit tot eene vernieuwing van het vereenigd en innig gebed, voor den genadetroon van onzen verzoenden God en Vader in Christus Jezus onzen Heer. Bidt toch allen gedurende de eerste week van het op handen zijnde Nieuwe Jaar! »Ik wil dan, dat de mannen bidden in alle plaatsen, opheffende heilige handen, zonder toorn en twisting." 1 Timoth. II: 8.

De volgende onderwerpen worden voorgesteld, als geschikt tot aansporing en opwekking, op de elkander opvolgende dagen.

**Zondag, 2 Jan.** Predikatie: Persoon en werk des H. Geestes. Gal. V: 22, 23.

**Maandag, 3 Jan.** Verootmoediging en dankzegging: Gebed om persoonlijke heiligheid, en meer geheele toewijding aan de dienst van God. Luk. 1: 74, 75; Rom. XII: 1.

**Dingsdag, 4 Jan.** Voor de volken: Gebed voor koningen en allen die met hoogheid zijn bekleed; voor de rijken en armen in het land, om de toeneming van regtvaardigheid, en om algemeenen vrede; voor landen waar godsdienstvrijheid genoten wordt, waar het licht der waarheid ingang heeft gevonden, en waarvoor de jongste gebeurtenissen bijzonder attentie opwekken

**Woensdag, 5 Jan.** Voor de familien: Gebed voor ouders, voor kinderen te huis en buitenshuis; voor scholen, seminarien en hoogescholen.

**Donderdag, 6 Jan.** Christelijke vereeniging. Gebed om den goddelijken zegen, dat die moge rusten op de vergadering van Christenen der geheele wereld, dit jaar in New-York te houden.

**Vrijdag, 7 Jan.** De Christelijke Kerk: Gebed voor de predikanten over de geheele wereld; voor alle Zendings- en Godsdienstige Vereenigingen; om verwijdering van alle valsche leer, en om opwekking en toeneming van Christelijke liefde onder alle ware geloovigen.

**Zaturdag, 8 Jan.** Algemeene onderwerpen: Gebed om de verspreiding van Gods Woord, voor handelsmannen en mannen der wetenschap, en voor Christen-, Heiden- en Afgodische landen.

**Ingevolge deze uitnoodiging zal ook in de Schotsche Zendingskerk iederen dag des avonds ten acht ure bidstond gehouden worden.**

## Verhuizen.

Ik moet het hoofdartikel schrijven terwijl ik verhuis, en alles rondom mij in de grootste wanorde is. Vergeeft de gebreken en duidt het niet ten kwade, dat er zooveel ditmaal ontbreekt. In het volgend jaar zal, zoo God wil, goed gemaakt worden, wat ditmaal achterblijven moet.

C. S.

## Kerk.

Nederlandsche Hervormde Kerk.

BEROEPEN. — Te *Hees:* J. T. Joosting, te Purmerend. — Te *Vlissingen:* E. J. van Wisselingh, te Haarlemmermeer. — Te *St. Jansga:* J. J. van der Weijden, te Abcoude. — Te *Nieuw Leusen:* A. Piper, te Heemse. — Te *Tinallinge:* R. Lohman Janssonius, cand. — Te *Uitwijk:* J. C. Moulijn te Loenen op de Veluwe. — Te *Ferwerd:* H. Dons, hulpprediker te Willemsoord.

AANGENOMEN. Te *Opijnen:* Door N. J. H. Oudegeest, te Maurik. — Te *Klundert:* Door J. E. Steenbakker Morilyon Loysen, te Overschie. — Te *Haamstede:* Door L. R. van den Broek, te Groote Lindt. — Te *St. Anthoniepolder:* Door W. J. Wouters, cand. — Te *Geervliet:* Door J. W. Moltzer, te Warder. — Te *Oosterbeek:* Door H. C. van Lindonk, te Linschoten. — Te *Warnsveld:* Door D. G. Escher, te Woudenberg.

BEDANKT. Te *Schraard en te Kootwijk:* Door A. S. Joustra, te Sleeuwijk. — Te *Oosterwolde:* Door N. Warmolts, te Ee. — Te *Woudsend:* Door J. P. Steenbakker Morilyon Loysen, te Overschie. — Te *Katwijk aan den Rijn:* Door W. Vliegenthart, te Vreeland. — Te *'s Gravesande:* Door J. Wijs, te Oude Niedorp. — Te *Elburg:* Door H. C. van Lindonk, te Linschoten. — Te *Hollandsche veld:* Door J. J. van der Weijden, te Abcoude. — Te *Harderwijk:* Door G. A. Rademaker, te Sneek. — Te *Edens* en te *Leimuiden:* Door W. van den Bijtel, te Nunspeet.

**SCHOTSCHE ZENDINGSKERK.**

**GODSDIENST-OEFENING**

Zaturdag, eerste Kerstdag
Voormiddag ten 10 ure:
Voorganger: Ds. THEOD. J. MEIJER.
en 's Avonds ten 6 ure:
de heer J. SCHLITT.
Zondag, tweede Kerstdag
Voormiddag ten 10 ure, de heer
J. G. LOOMAN, *Evangelist te Zandvoort.*
's Avonds ten 6 ure: Zevende Jaarfeest van het Kindergenootschap voor Israël. Plaatsen op de gaanderij vrij. Ingang: Erwtenmarkt. De leden worden niet toegelaten dan op vertoon van hun toegangsbewijs.
Oudejaarsavond, ten 7 ure en Nieuwjaarsmorgen, ten 10 ure:
Bidstond, waarbij verscheidenen voorgaan zullen.

*Door plaatsgebrek zijn wij genoodzaakt verscheidene stukken tot een volgend nummer te laten liggen; evenzoo de vermelding der Liefdegiften, ingekomen bij de heeren J. H. Stoové, G. J. C. Cavaljé en J. A. Stoop.*

# ADVERTENTIËN.

Gehuwd:
J. L. ZEGERS, *Zendeling,*
en
J. M. DANENS.
*Middelburg*, 22 December 1869. (911)

Bevallen van een *ZOON*, A. WACKIE—EIJSTEN.
*Amsterdam*, 22 December 1869.
*Eenige kennisgeving.* (917)

De ZUSTERVEREENIGING van het JAVA-COMITÉ berigt onder hartelijke dankzegging aan de milde inzenders, dat de Bazar heeft opgebragt ruim *f* 300, tot vrijkooping van Pandelingen, en blijft zich steeds tot ontvangst van giften aanbevelen.
Nog ontvangen: Amsterdam, Dames W. *f* 10; Mej. S. R. *f* 10; Mej. C. B. *f* 20. Arnhem, A. Z. eenige voorwerpen. (900)
Mej. Wed. M. G. VAN WIJK—POLLEN,
Rozengracht, DD 513.
Mej. H. SPITS, Palmgracht, QQ 903.

Te *Amsterdam* wordt tegen primo Februarij, bij een Weduwnaar met twee dochtertjes van 3 en 5 jaar, tot waarneming der geheele huishouding, zonder meid, gevraagd, eene BURGERDOCHTER of WEDUWE, die dergelijke huishouding met liefde en in de vreeze Gods zoude willen besturen. Brieven *franco*, onder Lr. Z., bij den Boekhandelaar B. H. BLANKENBERG Jr., Keizersgracht hoek Spiegelstraat, X 679. (916)

## Voor Zondagscholen.

**CHRISTELIJKE KINDERLIEDEREN VOOR SCHOOL EN HUIS.**

Muziek voor twee Stemmen. *Tweede Druk f* 0,15.
Per 25 Ex. 12½ Cents. Per 50 Ex. à 10 Cents.
Te bekomen bij den Boekhandelaar W. WENK te *Rotterdam* en verder alom. (914)

Men vraagt met 1 Mei op den huize Wildenborch en Lochem eene

## bekwame Linnenmeid,

met Christelijke beginselen, die het Wollennaaijen verstaat, en voorzien is van soliede getuigschriften. Adres *franco* onder letters J. B. aan den Boekhandelaar J. A. WILLEMSEN, te Zutphen. (918)

## BEWAARSCHOOL.

Er worden gevraagd

## Helpsters,

boven de 16 jaren, die al in eene school werkzaam zijn geweest. Salaris naar bekwaamheid. Zich te vervoegen bij de Hoofdonderwijzeresse in de Keizerstraat No. 151. (914)

## Kerstboom. — Eerste Kerstdag.

Op Zaturdag, 25 December e.k. des avonds ten 5½ ure, zal in het Locaal **de Keizerskroon**, Singel bij de Vijzelstraat, eene **plegtige Feestviering** met kinderen plaats hebben.

☞ **Voor belangstellenden is de Kerstboom te bezigtigen des namiddags van 1 tot 3 ure.** (909)

Te Groningen wordt gevraagd tegen Mei aanstaande, in eene huishouding met kinderen: Eene fatsoenlijke

## HUISHOUDSTER.

Hoofdvereischten zijn Prot. godsdienst, netheid en accuraatheid. Adres bij den Boekhandelaar G. J. REITS, aldaar, onder letter A. (908)

De Ondergeteekende neemt de vrijheid, de HH. Voorzitters der verschillende Classicale Besturen, beleefdelijk te verzoeken, hem met eenig antwoord te vereeren op de circulaire bij gelegenheid der Classicale vergaderingen in Junij ll. hun door het bestuur der **MARNIX-VEREENIGING** toegezonden, met uitnoodiging om door verspreiding van de Programma's enz. dier Vereeniging, hare vestiging te verzekeren.
Met de uitgave van belangrijke Handschriften betreffende de Hollandsche Gemeente te Londen in de laatste helft der 16de eeuw, wordt binnen eenige dagen een aanvang gemaakt.
Het zal den Ondergeteekende aangenaam zijn het gewenschte antwoord voor 15 Januarij 1870 te mogen ontvangen.
De Secr. Thes. der Marnix-Vereeniging,
*Utrecht*, A. W. VAN BEECK CALKOEN.
22 Dec. 1869. (901)

Wordt gevraagd tegen Maart, een (903)

## VERWERSKNECHT,

Ongehuwd, P. G., voor vast werk, bij O. VAN DER LEER, Mr. Schilder, te *IJsselmonde.*

Vele vrienden van den onvergetelijken **JAN DE LIEFDE** hebben den wensch geuit, een blijvend aandenken te stichten, als eene eenvoudige hulde aan de nagedachtenis van den man, aan wien zij, met zoo velen in hun Vaderland, zoo veel verschuldigd zijn. Zij meenden die hulde niet beter te kunnen openbaren dan door een eigen graf voor hem te koopen en daarop een gedenksteen op te rigten met toepasselijke en Gode waardige opschriften. Zij vertrouwen dat menigeen dien wensch met hen zal deelen, en gaarne zal medewerken tot uitvoering van dit plan; daarom zijn zij bereids begonnen met het bijeenbrengen van de noodige gelden en willen voorts ieder, die uit hartelijke toegenegenheid en erkentenis daartoe wil bijdragen, de gelegenheid niet onthouden om dien wensch te helpen tot stand brengen.
Bijdragen zullen gaarne vóór Ulto. Januarij 1870, worden ontvangen door
*de Commissie voor bovengenoemd aandenken,*
T. W. WILLEMS,
Pijpenmarkt, E 402.
J. VAN SMIRREN,
(904) Baangracht, bij de Weteringstaat, BB. 79.

## KOSTGANGERS.

In de onmiddelijke nabijheid van 's Rijks Marinewerf en bijgelegene fabrieken, bestaat in een gezin, waar men prijs stelt op huiselijke Godsdienst, de gelegenheid tot plaatsing van eenige **Christelijke Vrienden** als **KOSTGANGERS**, voor *f* **4,50** per week.
*Franco* Brieven onder Letter A. B., bij den Boekhandelaar B. H. BLANKENBERG Jr., Keizersgracht hoek Spiegelstraat. (906)

Bij J. W. EVERSZ, te *Zeist*, is verschenen

## Wat zal toch dit kindeken wezen?

Overdenkingen voor geloovige ouders bij de geboorte en den doop hunner kinderen, door A. MURRAY, Predikant aan de Kaapstad. Met een voorwoord van L. H. F. CREUTZBERG, Predikant te Zeist. Prijs ingenaaid *f* 0.60, gebonden *f* 0.85.
Van denzelfden uitgever verscheen vroeger en wordt met succes gedebiteerd:

## Waarom gelooft gij niet?

Woorden van onderwijzing en bemoediging. Prijs ingenaaid *f* 0.40, gebonden *f* 0.65.

## Blijf in Jezus!

Woorden van opwekking tot hooger geestelijk leven. Prijs ingen. *f* 0,45, gebond. *f* 0.70. (881)

# KERSTGESCHENKEN.

Bij J. BIJLEVELD, te *Utrecht* ziet het licht:
**Anna Shipton.** Het getuigenis eens kinds. Uit het *Eng.* door ELIS. FREIJSTADT. 60 Cts.
——— „Thans." Eene ware geschiedenis, uit het *Eng.* door dezelfde. 30 Cts.
De Uitgever vleit zich met eene even gunstige ontvangst dezer beide werkjes als dat van EMANUËL MORTON, of ALLES VOOR DEN HEER! onlangs verschenen. (886)

## DEGELIJKE BOEKWERKEN.

Dr. **LIVINGSTONE'S** Ontdekkingsreizen enz. in de binnenlanden van Afrika, 386 pag., met 130 houtgravuren. Prijs *f* 2,60, nu *f* 1,40.
**ED. VOGEL'S** Reizen, Ontdekkingen enz. in de binnenlanden van Afrika, door HERM. WAGNER, 395 pag., met 110 houtgravuren. Prijs *f* 2,75, nu *f* 1,40.
**DE NIEUWSTE ONTDEKKINGEN** aan de Westkust van Afrika. Reistogten, Jagtavonturen enz. door HERM. WAGNER, 400 pag., met 90 houtgravuren, vert. door H. M. C. VAN OOSTERZEE. Prijs *f* 2,50, nu *f* 1.40.
**DE FRANKLIN-EXPEDITIE** en haar afloop, groote ontdekkingen enz. in de Poolgewesten van Amerika, door HERM. WAGNER, 356 pag., met 100 houtgravuren, vert. door CORSTIAAN DE JONG. Prijs *f* 2,20, nu *f* 1,40.
**DE NIPPONVAARDERS.** Reizen enz. van PERRIJ en Lord ELWIN, door Japan, de Lioe-Kioe-eilanden enz., bewerkt door FR. STEGER, 387 pag., met 160 houtgravuren. Prijs *f* 3,50, nu *f* 1,80.
Ieder werk is geheel compleet en dus afzonderlijk verkrijgbaar.
De vijf werken, 1924 pag. druks, met 590 houtgravuren, te zamen nu *f* **6,50.**

☞ De aandacht wordt op deze hoogst belangrijke werken gevestigd, **welke zoowel door inhoud als keurig uiterlijk,** voor LEESGEZELSCHAPPEN en GESCHENKEN zijn aan te bevelen. (826)
Verkrijgbaar bij den Boekh. **D. BOLLE**, te Rotterdam, en *alom te ontbieden.* Brieven en geld *franco.*

## Kerst- en Nieuwjaarsgeschenken.

De Vriend der Jeugd. Verhalen voor jonge lieden, door C. F. Schöttelndreiër en E. J. Veenendaal Jzn. in fraai linnenband. *f* 1,50
Geïll. Cartonnenband *f* 1.25, Ingen. *f* 1.—
——— Verhalen voor jonge lieden, door J. H. van Linschoten, C. F. Schöttelndreiër en E. J. Veenendaal Jzn. 2e deel. In fraai linnenband, *f* 1.50
Geïll. Cartonnenband *f* 1.25, Ingen. *f* 1.—
J. H. van Linschoten. De wonderbare wegen des Heeren. Met geïll. omslag *f* 0.25
(50 Ex. *f* 10.—. 100 Ex. *f* 15.—).
——— Herman Kloet, of de inname van Nuys. Met geïll. omslag. *f* 0.30
(50 Ex. *f* 12.—. 100 Ex. *f* 20.—).
J. P. van der Maas Jr. Het Godsbestuur, kenbaar uit de ervaring van onderscheidene personen en gebeurtenissen, tot geloofsversterking voor anderen. *f* 0.75
——— De kleine Adolf op het Kerstfeest. Met plaatje. *f* 0.10
(50 Ex. *f* 3.50. 100 Ex. *f* 6.—).
J. Nissen, Praktische handleiding bij het onderwijs in de Bijbelsche Geschiedenis voor scholen en huisgezinnen, door L. H. F. en K. F. Creutzberg. 2 dln. *f* 6.—
In fraai linnenbanden *f* 6.90.
C. F. Schöttelndreiër. Het Kind in de kribbe. Met plaatje. *f* 0.10
(50 Ex. *f* 3.50. 100 Ex. 6.—).
——— Iets voor jeugdige vrienden en vriendinnen der Zondagscholen 6e druk. Met 2 nieuwe plaatjes. *f* 0.15
(50 Ex. *f* 6.25. 100 Ex *f* 10.—).
——— De beeldenstorm in de Oude kerk te Amsterdam. Met geïll. omslag. *f* 0.15
(50 Ex. *f* 6.25. 100 Ex. *f* 10.—)
——— Wijbrandt Aertsen. Een verhaal uit het begin van den tachtigjarigen strijd met Spanje. Met geïllustreerd omslag *f* 0,25
(50 Ex. *f* 10.—. 100 Ex. *f* 15.—).
——— De Zon. *f* 0.15
(50 Ex. *f* 6.25. 100 Ex. *f* 10.—).
——— Verloren. — Gevonden. *f* 0.15
(50 Ex. *f* 6.25. 100 Ex, *f* 10.—).
——— en E. J. Veenendaal Jz. Verscheidenheid in Eenheid. Christelijke lectuur voor jonge lieden. *f* 0.15
(50 Ex. *f* 6.25. 100 Ex. *f* 10.—).
——— Verhalen voor jonge lieden *f* 0.15
(50 Ex. *f* 6.25. 100 Ex. *f* 10.—).
E. J. Veenendaal Jz., Guido de Brès. Een verhaal uit de dagen der hervorming *f* 0.15
(50 Ex. *f* 6.25. 100 Ex. *f* 10.—)
——— Gods bestuur *f* 0.15
(50 Ex. *f* 6.25. 100 Ex. *f* 10.—).
——— Aurelius Augustinus. *f* 0.15
(50 Ex. *f* 6.25. 100 Ex. *f* 10.—).
Naai- en Breischoten. (868)

Uitgave van J. P. VAN DIJK te *Zwolle:*

## Christelijke Overdenkingen

**voor iederen dag des jaars.**

Uitgelezen plaatsen uit al de Schriften van **Dr. MARTINUS LUTHER.**
vertaald door
Ds. J. G. VERHOEFF.
Prijs *f* 2,50. Gebonden in linnen band *f* 2,80.

## De Zeven Gewetens.

**Met gebeurtenissen uit het dagelijksche leven opgehelderd**
door
J. DE LIEFDE.
Prijs *f* 1,40. (893)

Bij de Erven LOOSJES te *Haarlem*, is verschenen:

## HEEMSKERK'S VAL

EEN VERHAAL DOOR
**E. GERDES.**
2 Deelen. Prijs *f* 5,50.
Deze eersteling op het romantisch gebied van bovengenoemden schrijver, maakt grooten opgang en is bij alle Boekhandelaars ter inzage verkrijgbaar. (839)

Bij den Boekhandelaar A. FISSCHER, te *Utrecht*, is verschenen en verder bij alle Boekhandelaren te bekomen:
**De eerste Aflevering van het voortreffelijk werk, getiteld:**

## Het regtveerdigend geloof verklaart en bevestigt

in eene verhandeling over

# PAULUS BRIEF
## Aan den Galaten;

door den vermaarden
**MARTIN LUTHER.**

Om deszelfs nuttigheid in het Nederduitsch vertaalt, en met weinige aanmerkingen op onzen dagen toepasselijk vermeerdert.
Met eene Voorreden, dienende tot bevestiginge van de nuttigheit van dit doorwrogte werk; soo ter vertroostinge van de Regte Hongerige en Dorstigen na de Regtvaardiging die in Christo Jesu is, als ter beantwoordiginge van allen die dezen Leere tot Zaligheit niet aan en nemen.
Het werk wordt uitgegeven in 16 maandelijksche afleveringen, elke aflevering zal bevatten 48 bladzijden druks, welke den Inteekenaren op slechts **25 Cents** per aflevering worden berekend.
Ieder leze vooral de **Prospectus**, welke met eene aanbeveling voorzien is van den beroemden JOH. BUNJAN, betreffende dit werk van **LUTHER**. (870)

Heden verschijnt bij D. B. CENTEN,
te *Amsterdam:*

# KERSMIS,

OF DE VLUGT DER HUGENOTEN.
Een nieuw Kerstverhaal van **F. BUNGENER.**
Vertaald door Ds. J. P. HASEBROEK.
Prijs 25 Cents. 25 Ex. *f* 3,—. 50 Ex. *f* 5,50
100 Ex. *f* 10. (873)

De Boekhandelaar J. J. H. KEMMER, te *Utrecht*, debiteert met goed succes:

**J. DE LIEFDE.**

## Waarschijnlijkheid of zekerheid.

Een woord naar aanleiding der jongste openbaring op het gebied der Moderne Theologie.
**Derde druk. Goedkoope uitgave.**
Prijs 50 Cents.

## Zestal Leerredenen.

Prijs *f* 1,50. (913)
☞ Onder de vele geschriften van den ontslapene, bekleeden bovenstaande werken eene eerste plaats.

# De THEE van

het **Chineesch Japansch Etablissement** is te bekomen in pakjes van 5—2½ en 1 Ned. ons.

## CHOCOLAAD

naar de **Zeeuwsche bereiding,** in pakjes van 16 tabletten.

## CACAO

in broodjes van 2½ en 1 Ned ons, en

## POEDER-CHOCOLAAD

in flacons, inhoudende 5 en 2½ Ned. ons, bij **W. K. J. VAN SCHAICK,** Egelantiersgracht-MM 502, en in de gevestigde **Depôts.** Meerdere aanvragen om depôts franco. (905)

Het BESTUUR der CHRISTELIJKE SCHOOL te *Almelo* maakt met hartelijke dankzegging melding van de navolgende giften of toezeggingen, sedert de laatste opgave voor genoemde school ontvangen.
Van G. A. te V. *f* 4; van F. K. te K. *f* 1.23½; van E. G. te A. *f* 4; van S. V. te 's H. *f* 5; van J. P. de F. te G. *f* 5; van H. P. te A. *f* 3; van M. W. C. de J. te A. *f* 10; van J. D. te W. te O. *f* 5.50; van A. P. en eenige vrienden te N. *f* 6.50; van S. S. v. d. S. te M. *f* 3; van J. W. B. te E. *f* 1.98 en van J. v. W. te O. *f* 2.50.
God geve, dat menigeen, gedrongen door dankbaarheid voor Gods onuitsprekelijke gave, waaraan wij op het aanstaande Kerstfeest gedenken, ons en zoo menige andere Christelijke school, die met ons hulp noodig heeft, verblijde!
(915) JOHs. MOKKELENCATE, *Penningm.*

## KEURIGE FRANSCHE PIANINO.

Wordt voor buitengewoon geringen prijs TE KOOP aangeboden, eene allezins hoogst soliede **FRANSCHE PIANINO,** heden uit eene der eerste fabrieken van Parijs ontvangen. Schriftelijke guarantie 6 jaren. De toon is buitengewoon schoon, 7 octaaf, 3 snarig. Adres, **Heerengracht 283,** 4de huis van de Heerenstraat, Amsterdam, E. DE PROUW. (907)

M. C. BRONSVELD, te *Harderwijk*, heeft uitgegeven:

# EEN ELLENDIGE.

HET EINDE DRAAGT DEN LAST.
**TWEE GELUKZOEKERS.**
Deze »*VERHALEN VOOR DE JEUGD,*" door A. HARDENBERG, voorzien van een net gekleurd plaatje, zijn à 40 Cents bij alle Boekhandelaars te verkrijgen. (902)

**Door het Evangelisch Verbond, Abonnementsjaar 1870, wordt bij H. DE HOOGH EN Co. uitgegeven:**

# DE ZALIGHEID IS IN GEENEN ANDEREN.
## Hofackers Dagboek,

**Vrij bewerkt naar het Hoogduitsch.**
DOOR
DR. A. CH. J. VAN MAASDIJK,
*Predikant te Haarlem.*
De prijs per Maandelijksche Aflevering is slechts **25** Cents, zijnde 64 pag. druks, royaal formaat.
*De eerste Aflevering is alom voorhanden en mag worden opengesneden.*

Bij H. DE HOOGH & Co. te *Amsterdam*, is van de pers gekomen:

# Zondagschool-Rooster voor 1870.

Prijs 10 Cent. Per 25 Exempl. *f* 2.00. 50 Exempl. *f* 3,50, 100 Exempl. *f* 6.00.

Bij **Kemink en Zoon,** te *Utrecht*, is verschenen:

# Nieuw Bijbelsch Huisboek.

Overdenkingen op iederen dag des Jaars,
**door Mevr. CUST. MONOD-BROWN.**
Dit Boek in gr. 8o., met duidelijke letter gedrukt, bevat ruim 500 pagina's.
**Prijs: Ingenaaid *f* 2,80. — Gebonden *f* 3,30.**

**J. J. VAN TOORENENBERGEN, De Symbolische Schriften der Nederl. Hervormde Kerk,** in zuiveren Kritisch bewerkten tekst haar aangeboden tot wettig gebruik . *f* 1,50.
**J. I. DOEDES,** De Leer der Zaligheid volgens het Evangelie in de Schriften des Nieuwen Verbonds voorgesteld. *Compleet* . . *f* 2,75.
**D. GILDEMEESTER,** (Ter nagedachtenis van) in leven Herder en Leeraar bij de Hervormde Gemeente in Utrecht. **Zeven Leerredenen,** voorafgegaan van een levens- en karakterschets. Prijs *f* 1,25. Gebonden . . *f* 1,90.
**D. GILDEMEESTER,** Herinnering zijnen veelgeliefden leerlingen aangeboden in de jaren 1853—1860. Predikant te Elburg . . *f* 0,25.
**ELLIS, Strijd en Overwinning.** Blikken in de Zendingswereld. *Naar het Engelsch,* door NANNETTE. Met een plaatje en 8 kaartjes *f* 3,— Geb. . . . . *f* 3,50.
**W. MOLL, Kerkgeschiedenis van Nederland** vóór de Hervorming. IIe dl. 4e stuk *f* 2,50. Hetzelfde werk compleet . . . . „ 16,50.
*Het Register hierop is in bewerking en volgt nader.*
**E. DE PRESSENSÉ, Jezus Christus,** Zijn tijd, leven en werk. Uit het Fransch vertaald door F. J. P. MOQUETTE . . . . . *f* 3,90.
**N. POULAIN, de Evangelische Zending,** als getuige van de Goddelijkheid des Christendoms. Uit het Fransch vertaald en uitgebreid door J. RIEMENS, onder toezigt en met medewerking van J. J. VAN TOORENENBERGEN . . . . . *f* 2,25.
**EEN RIJKE ZEGEN. (Das glückliche Loos.)** *Naar het Hoogd.* door Dr. J. A. GERTH VAN WIJK *f* 1,50. Geb. . . . . *f* 1,90.
**HEDEN EN VERLEDEN.** Dichtbundel door ERICA . . . . . *f* 1,— (912)

Bij Is. An. NIJHOFF en ZOON te *Arnhem*, is verschenen:

# DRIE KERSTAVONDEN.

**Een Kerstgeschenk voor Jongen en Ouden.**
**Naar het Hoogduitsch door**
**W. L. F. MOLTZER.**
Prijs *f* **1,90.** (910)

**Uitgave van W. H. KIRBERGER.**

# VOOR IEDEREN MORGEN.

DAGBOEK VOOR HUISGEZIN OF BINNENKAMER, VAN
**C. H. SPURGEON,**
door P. HUET.
Post 8o. VIII en 368 Bladz. . . . . Prijs *f* 1,90. (880)

Nederl. Stoomdrukkerij, Nieuwendijk L 76, Amsterdam.

Uitgegeven bij G. F. CALLENBACH, te Nijkerk. Christelijke lectuur voor Scholen, Huisgezinnen, Jongelingsvereenigingen, Zondagscholen.